

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра загальноправових дисциплін

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ У
ПІДПРИЄМНИЦТВІ»**

студента 2 курсу, 7 м групи
спеціальності 081, «Право»
спеціалізації «Правове забезпечення
безпеки підприємницької діяльності»

Калініченко Ірина

Ігорівна

Науковий керівник
кандидат юридичних наук,
доцент

Мушенко Віктор

Васильович

Гарант освітньої програми
кандидат юридичних наук,
професор

Крегул Юрій

Іванович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА	8
1.1 Поняття юридичної відповідальності як об'єкт науково-правового дослідження.....	8
1.2 Основні принципи юридичної відповідальності у підприємстві.....	17
1.3 Правовий статус посадової особи суб'єкта підприємництва.....	23
РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ВИДІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ	30
2.1 Адміністративна відповідальність посадових осіб у системі юрисдикційних повноважень.....	30
2.2 Кримінальна відповідальність посадової за вчинення злочину при здійсненні підприємницької діяльності.....	39
2.3 Цивільно-правова відповідальність посадової особи, як додатковий вплив захисту правомірного підприємництва.....	61
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО ПОСАДОВИХ ОСІБ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА	75
3.1 Імплементация зарубіжного досвіду застосування заходів відповідальності посадових осіб, за здійснення неправомірної підприємницької діяльності.....	75
3.2 Шляхи удосконалення національного законодавства про юридичну відповідальність посадових осіб.....	87
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ України	– Верховна Рада України
ГК України	– Господарський кодекс України
ДБ України	– Державний бюджет України
ДПС	– державна податкова служба
ДФС України	– Державна фіскальна служба України
ЄС	– Європейський Союз
ЗК України	– Земельний кодекс України
КК України	– Кримінальний кодекс України
КМ України	– Кабінет Міністрів України
ЛК України	– Лісовий кодекс України
Мінагрополітики	– Міністерство аграрної політики та продовольства України
Мінприроди	– Міністерство екології та природних ресурсів України
Мінфін	– Міністерство фінансів України
МК України	– Митний кодекс України
НБУ	– Національний банк України
ПДВ	– податок на додану вартість
ПК України	– Податковий кодекс України
СОТ	– Світова організація торгівлі
ЦК України	– Цивільний кодекс України

ВСТУП

Актуальність теми. Чинне законодавство не закріплює поняття «посадова особа». Незважаючи на те, що в значній частині юридичних складів адміністративних проступків, кримінальних злочинів, спеціальним суб'єктом відповідальності законодавець визначив посадових осіб, Кодекс України про Адміністративні Правопорушення (далі – КУпАП) та Кримінальний Кодекс України (далі – ККУ) не містить їх визначення. Значний науковий та практичний інтерес щодо визначення поняття посадової особи дає підстави стверджувати про існування різних підходів у дослідженні даного питання.

Сучасний безперервний процес трансформації суспільних відносин постійно розширює правову базу відповідальності. Відбуваються значні політичні, демографічні, соціальні, економічні зміни, що значно впливають на всі правові норми, зокрема й на адміністративне право. Але українське законодавство про адміністративну відповідальність все ще регулюється Адміністративним кодексом України, прийнятим у радянські часи, а саме в 1984 р., який не повністю відповідає потребам сьогодення.

Ще однією проблемою є реформування кримінального законодавства України, а також запровадження інституту кримінального проступку. Вирішення цього непростого завдання вимагає ретельного його вивчення, передусім, на доктринальному рівні. Вкрай принциповим є питання про виправданість віднесення до категорії кримінального проступку окремих адміністративних правопорушень, оскільки це матиме своїм наслідком розширення меж криміналізації. До кола актуальних питань, що потребують поглибленого дослідження, потрапили і сучасні тенденції гуманізації кримінальної відповідальності за деякі категорії злочинів та пов'язані з цим процеси криміналізації та декриміналізації.

Прийняття нового Цивільного кодексу України (далі - ЦКУ), прийняття інших важливих нормативно-правових актів, направлених, зокрема, на здійснення економічної реформи, ознаменувалося вирішенням цілого ряду

кардинальних питань цивільно-правової відповідальності. Проте, цивільна відповідальність на сьогоднішній день вважається основною відповідальністю, так як регулює мінімальні права і свободи звичайних та посадових осіб у підприємстві.

Особливо актуального значення набули при цьому такі питання, як: посилення майнової відповідальності господарських організацій за невиконання договірних зобов'язань; підвищення ефективності стягнення збитків (зокрема упушеного прибутку), а також інших санкцій за порушення господарських договорів і пряме відображення їх на рентабельності та інших результатах господарської діяльності підприємств; усе більше визнання об'єктивного масштабу відповідальності при необережній вині правопорушника; узгодження об'єму майнової відповідальності зі ступенем і формою винності неакуратного контрагента. Успішне виконання цих і багатьох інших невідкладних завдань цивільного права покликано сприяти здійсненню і розширенню правових гарантій громадян і організацій.

Такі вчені, як А.А. Горницький, А.В. Матіос, А.Т. Усольцев, А.І. Щербак, Ц.А. Ямпольська, О.С. Ящук розробили цю проблематику та дали поштовх для подальшого розгляду і вдосконалення.

Різні аспекти застосування заходів юридичної відповідальності до посадових осіб суб'єктів підприємництва у своїх працях досліджували такі українські вчені: В.Б. Авер'янов, А.Б. Агапов, О.М. Бандурка, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, І.Л. Бородін, Ю.А. Ведерніков, Є.С. Герасименко, І.П. Голосніченко, С.Т. Гончарук, Т.О. Гуржій, В.В. Доненко, Р.А. Калюжний, Л.В. Коваль, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, О.І. Миколенко, В.І. Олефір, О.І. Остапенко, С.В. Петков, Л.Л. Попов, М.М. Тищенко, О.А. Троянський, Н.В. Хорошак, О.В. Чекаліна, О.П. Шергін, В.К. Шкарупа та інші.

Однак недостатньо тому ми досліджуємо чинне законодавство, наукові праці вище вказаних вчених-юристів для розуміння проблем які актуальні на сьогоднішній день. Та пропонуємо шляхи вдосконалення.

Метою статті є проведення аналізу юридичної відповідальності посадових осіб у підприємстві. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: визначення поняття «посадова особа»; дослідити основні принципи відповідальності у підприємстві; узагальнити статус посадових осіб; дослідити адміністративну, кримінальну та цивільну відповідальності та визначити особливості цих видів відповідальності саме посадових осіб; узагальнити позитивний досвід країн щодо попередження, запобігання та профілактики вчинення злочинів у підприємстві; сформулювати пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства.

Об'єктом дослідження є відповідальність посадової особи у підприємстві.

Предметом дослідження – теоретико-правові та науково практичні аспекти юридичної відповідальності посадової особи у підприємстві.

Методи дослідження. Теоретичною основою роботи є положення сучасної правової науки, викладені в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, які висвітлюють фундаментальні основи правового регулювання юридичної відповідальності посадових осіб. Основою роботи є сукупність правових норм та прийомів наукового пізнання, які дають можливість досліджувати проблеми відповідальності посадових осіб за скоєні проступки. Структурно-логічний метод використовувався для визначення напрямів удосконалення теоретико-правових засад юридичної відповідальності посадових осіб у підприємстві як окрему науку, яка об'єднала багато систем права воедино.

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, нормативно-правові акти України з питань регулювання підприємницької

діяльності (ГКУ, ЦКУ, ККУ, КУПАП), міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною та інші нормативні та локальні акти з досліджуваної теми.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження складають узагальнення практики застосування адміністративного, кримінального, цивільного, господарського законодавства у сфері забезпечення юридичної відповідальності посадових осіб, аналіз наукових (науково-теоретичних), політико-правових публікацій, монографій та довідкових видань.

Практичне значення даної роботи визначається її актуальністю, загальнотеоретичними і практичними висновками. Робота є вагомим дослідженням правового регулювання юридичної відповідальності посадових осіб у підприємстві. Сформовані у роботі висновки можуть бути використані для вдосконалення правової модернізації юридичної відповідальності посадових осіб у підприємстві в Україні та для подолання негативних проявів у процесі удосконалення правового регулювання у сфері підприємницької діяльності та держави на міжнародному рівні.

Апробація результатів дослідження у межах випускної кваліфікаційної роботи здійснена у науковій статті «Юридична відповідальність посадових осіб у підприємстві» яка опублікована у науковому збірнику студентських робіт «Правове регулювання підприємницької діяльності» (м. Київ, КНТЕУ, 2018).

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, що поєднують вісім підрозділів, загальних висновків та списку використаних джерел (96 найменувань). Повний обсяг роботи становить 109 сторінок, з них обсяг основного тексту – 89 сторінок.

РОЗДІЛ 1

Теоретико-правові засади юридичної відповідальності посадових осіб суб'єктів підприємництва

1.1 Поняття юридичної відповідальності як об'єкт науково-правового дослідження

Юридична відповідальність — це передбачене законом і застосоване органами держави примусове обмеження або позбавлення правопорушника певних благ. Вона завжди супроводжується моральним осудженням порушника закону. Розрізняють такі основні види юридичної відповідальності: дисциплінарна, цивільна, адміністративна, кримінальна.

Юридична відповідальність застосовується лише за певних обставин, передбачених законом, які називаються підставою відповідальності. Такою підставою є факт вчинення правопорушення.

Юридична відповідальність на відміну від інших видів відповідальності (моральної, громадської, сімейної) застосовується лише до тих, хто вчинив правопорушення, тобто порушив норму права, закон, адже юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (ст. 61 Конституції України). Правопорушення виражається у певних діях, частіше всього активних, хоч буває і в «пасивних». Правопорушення завжди виражається у поведінці, що суперечить юридичним нормам, тобто є протиправною. При цьому така поведінка завжди завдає комусь шкоди: іншим людям, організаціям, суспільству, державі. Власне кажучи, вона тому і забороняється правом, що викликає негативні соціальні наслідки.

Правопорушення виражається в діях, що усвідомлюються, хоч трапляється і навпаки. Проте завжди особисте свідоме ставлення правопорушника до своїх вчинків, безумовно, заслуговує на осуд. Таке ставлення може виражатися насамперед в прямому умислі —

цілеспрямованому, розрахованому вчиненні правопорушення, а може виражатися і в не обережності, тобто необачному, самовпевненому, легковажному ставленні до своїх протиправних дій та їх наслідків.

Як умисне, так і необережне вчинення правопорушення завжди свідчить про зневажливе — хоч і різною мірою — ставлення правопорушника до інтересів суспільства, держави, інших громадян. Це дає підстави обвинуватити правопорушника, вбачати в його поведінці вину, визнавати винним. Правопорушення — це протиправна винна дія, що завдає шкоди суспільству, людям.

Залежно від ступеня шкоди правопорушення поділяються на дві групи: проступки і злочини. У нашому суспільстві немає таких людей і організацій, на яких не поширюється вимога додержання законів, інших юридичних норм. Але із загальності цієї вимоги випливав, що на кожен протиправну дію, хто б її не вчинив, держава має «відповісти» — притягнути до юридичної відповідальності.

Необхідність такого реагування держави виражається у принципі невідворотності відповідальності за правопорушення. Цей принцип цілком узгоджується з основами соціальної справедливості, демократії, рівності усіх перед законом. Він сприяє підвищенню ефективності боротьби з тими відхиленнями, які виражаються в правопорушеннях.

Кожна людина, яка порушила своїми діями закон, не повинна уникнути, ухилитися від не вигідних, небажаних, неприємних для неї заходів, що застосовуються примусово уповноваженими на це органами, особами. Невідворотність відповідальності як неминучість реагування, «відповіді» держави на будь-які і будь-чії дії, що порушують закон, поширюється на всіх незалежно від віку.

Незнання закону не звільняє від відповідальності. Уявіть собі, що сталося б, коли б цей принцип не діяв: тоді більшість правопорушників,

очевидно, спробувала б послатися на своє незнання закону, щоб уникнути відповідальності за правопорушення.

Чим же відрізняються міри юридичної відповідальності від інших мір відповідальності, що застосовуються?

По-перше, усі ці міри передбачені законом, правовими нормами. Це відповідальність лише за законом.

По-друге, усі вони застосовуються лише тоді, коли вчинюються дії, що суперечать закону, праву. Отже, це відповідальність саме (і тільки) за правопорушення.

По-третє, усі вони здійснюються органами держави, яким громадянин зобов'язаний (причому зобов'язаний юридично, на підставі закону) «дати відповідь» за свої проступки і які, зі свого боку, мають право (причому юридичне право) притягти до відповідальності. Отже, це відповідальність завжди перед державою.

По-четверте, ці міри виражаються у примусовому позбавленні (або обмеженні) правопорушника певних благ, цінностей, можливостей. Отже, це примусово караюча відповідальність.

По-п'яте, ці міри завжди виражають осудження правопорушника саме державою, гостро критичну, безумовно незадовільну оцінку його поведінки. Така оцінка звучить не тільки у «відповіді» держави на правопорушення, а й у реакції на проступок з боку громадськості, колективу, батьків. Юридична відповідальність завжди поєднується з моральною відповідальністю.[21, с.40]

Із розуміння аморальності будь-якого правопорушення випливає практично значущий висновок: якщо не знаєте вимог закону, сумніваєтесь у правомірності своєї поведінки, то оцініть її з точки зору моралі. Поведінка, що відповідає моральним ідеалам суспільства, відповідає і приписам його законів.

Аморальна поведінка у більшості випадків може викликати і негативну оцінку з боку суспільства, і тягти юридичну відповідальність.

Юридична відповідальність необхідна насамперед в ім'я справедливості, щоб «відповісти» належним чином на негативне (байдуже, безвідповідальне, зневажливе, а іноді навіть вороже) ставлення до людей, суспільства, держави, що виявилось у правопорушенні, щоб обмежити в чомусь, покарати правопорушника. При цьому покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принижувати людську гідність — так вимагає закон, зокрема ст. 50 ККУ.[4, ст.50]

Але не можна зводити юридичну відповідальність лише до «відплати» правопорушнику, її цілі є ширшими, а головне — гуманнішими, їх в основному три:

- 1) охоронна — захистити, охороняти від посягань на такі найважливіші для всіх людей цінності, як права і свободи громадян і організацій. Якщо такі посягання вчинено, то юридична відповідальність має на меті відновлення, відшкодування, «ремонт» блага, що постраждало;
- 2) виховна — змінити погляди, свідомість правопорушника так, щоб він у майбутньому не допускав подібних проступків;
- 3) запобіжна (профілактична) — на окремих людей, які могли б (через недостатню свідомість або з інших причин) вчинити правопорушення, вплинути таким чином, щоб вони утрималися від цього. Юридична відповідальність буває різною і залежить від виду правопорушення, «розмірів» шкідливості (або небезпеки) його наслідків, кола людей і організацій, яким заподіяно шкоду. Урахування цих обставин — неодмінна умова справедливості покарання. Дві обставини — ступінь шкідливості (або, небезпечності) правопорушення і особа правопорушника — завжди беруться до уваги при встановленні міри юридичної відповідальності як при виданні закону, так і при його

застосуванні до конкретних осіб. Це цілком відповідає засадам соціальної справедливості і виражається у принципі індивідуалізації відповідальності: вона повинна відповідати ступеню тяжкості правопорушення (тяжкості «вчиненого», як виражаються юристи) і особливостям особи правопорушника. [32, с. 280]

Юридична відповідальність може служити не тільки метою зміцнення законності і захисту порушених прав і свобод громадян і інших осіб. У руках держави вона легко може перетворитися в легалізований засіб розправи і масових репресій. Держава, її органи, намагаючись викоринити правопорушення, створити стабільний правопорядок у деяких випадках використовують такі методи боротьби, що самі перетворюються в правопорушників і злочинців. Для того щоб юридична відповідальність не перетворювалася у свою протилежність, юридична наука і практика виробили ряд принципів, дотримуючись яких держава діє в рамках законності і не переходить тієї межі, за якою реакція на правопорушення стає новим правопорушенням. У числі основних принципів юридичної законності найчастіше називають наступні принципи:

- 1) законності;
- 2) обґрунтованості;
- 3) справедливості;
- 4) невідворотності юридичної відповідальності;
- 5) презумпції невинуватості;
- 6) права на захист особи, притягнутої до відповідальності;
- 7) неприпустимості залучення до відповідальності за те саме правопорушення двічі.

Принцип законності юридичної відповідальності означає, що діяльність державних органів і посадових осіб по застосуванню юридичної

відповідальності ведеться в повній відповідності до вимог діючого законодавства і не виходить за його межі, зміст і мету.

Відповідальність застосовується тільки за скоєне правопорушення, тобто винне протиправне діяння деліктоздатної особи. Ніякі інші факти й обставини не можуть служити підставою для застосування кримінально-правових і інших санкцій. Сучасна демократична держава відкидає відповідальність по мотивах соціальної небезпеки особи або інших підстав об'єктивного зобов'язання. Вона також послідовно дотримується принципу незастосування закону, що встановлює заборони, до діянь скоєних до набуття його законної сили. Додання зворотної сили закону в даному випадку означало б покарання осіб за дії, що у момент їхнього здійснення були правомірними чи юридично нейтральними.

Відповідальність застосовується компетентним органом чи посадовою особою. При цьому всі кримінальні справи і значна частина адміністративних провин розглядаються тільки судами. Важливою гарантією захисту прав і свобод людини є Конституція. Чинне законодавство детально регламентує питання компетенції судових органів, їх територіальної і персональної підсудності. І ці положення повинні неухильно дотримуватися. Конституція України закріплює право обвинувачуваного на розгляд його справи судом за участю присяжних засідателів. Однак цим конституційним правом значна частина обвинувачуваних поки що скористатися не може через відсутність відповідного закону і названих судів у більшій частині України. [89,с.380]

Дослідження обставин здійснення правопорушення, застосування і реалізація санкцій здійснюються в суворій відповідності з діючим процесуальним законодавством з дотриманням передбачених ним процесуальних дій, що гарантують об'єктивний і всебічний розгляд справи і винесення обґрунтованого рішення.

Обраний захід відповідальності правопорушника обмежується межами санкції порушеної норми. За певних умов вона може призначатися і нижче

нижньої межі. Однак більш суворі покарання, ніж передбачене санкцією порушеної норми, може призначатися тільки по сукупності правопорушень у порядку і на підставах, установлених законом.

Важливою гарантією обґрунтованості відповідальності виступає закріплене Конституцією України положення, відповідно до якого забороняється використання доказів, при отриманні яких було порушено закон. І у всіх випадках, коли встановлений законом порядок не був дотриманий, отримані докази не можуть використовуватися при ухваленні рішення по справі у суді.

Справедливість юридичної відповідальності, зокрема, означає, що:

1. не можна призначати захід кримінального покарання за адміністративні й інші провини некримінального характеру;
2. юридичну відповідальність повинен нести той, хто вчинив правопорушення;
3. покарання повинно відповідати, бути пропорційним до розміру скоєного правопорушення. Порушення цієї вимоги справедливості означає незаконність самого рішення.

Принцип невідворотності відповідальності означає, що будь-яка особа незалежно від свого службового чи матеріального становища, інших обставин, підлягає заслуженому покаранню за скоєне ним правопорушення. Питання про покарання правопорушника зважується індивідуально. Здійснення принципу невідворотності покарання є необхідною умовою ефективності юридичної відповідальності, забезпечення дієвості її функцій. Невідворотність відповідальності забезпечується діяльністю міліції, прокуратури, інших правоохоронних органів, що повинні оперативно виявляти осіб, що скоїли злочини й адміністративні провини, викривати їх у протиправних діяннях. Суди у свою чергу повинні виносити справедливі рішення. Однак реалізувати належним чином цей принцип не вдається у жодній сучасній державі.

Дія принципу невідворотності покарання не повинна порушувати іншого принципу відповідальності - презумпції невинуватості.

У відповідності із ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.[1, ст.62]

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Доведення провини покладається на спеціальні органи держави: органи досудового слідства і дізнання, прокуратуру. При цьому обов'язок доведення невинуватості не можна перекладати на підозрюваного й обвинувачуваного, тому що обвинувачення, покладене в основу вироку, повинно бути засноване на доведених, а не можливих фактах, а визнання винності обвинувачуваного підтверджено безперечними й об'єктивними доказами.

Презумпція невинуватості поширюється і на сферу адміністративних і дисциплінарних провин, обов'язок виявлення і припинення яких покладається на органи держави і посадових осіб.

Найважливішим принципом юридичної відповідальності, покликаним забезпечувати реальну дію презумпції невинуватості, є право на захист і кваліфіковану юридичну допомогу.

Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.[1, ст. 59]

Найважливішим принципом юридичної відповідальності, спрямованим на захист прав осіб, що скоїли протиправне діяння, є принцип, відповідно до якого ніхто не може бути повторно притягнутий до відповідальності за те саме правопорушення.

Цей принцип не застосовується у випадках, коли те саме протиправне діяння виступає підставою для залучення до різних видів відповідальності. Наприклад, особа, засуджена до позбавлення волі за крадіжку, одночасно зобов'язується відшкодувати матеріальний збиток потерпілому. У даному випадку застосовуються два види санкцій: штрафна - у виді позбавлення волі і право-відновлювальна - у вигляді обов'язку відшкодувати матеріальний збиток. Прикладом протиправного діяння, за скоєння якого можуть застосовуватися два види штрафних санкцій, служить дрібна крадіжка, вчинена особою за місцем роботи. Застосування до особи мір адміністративного стягнення дає підставу роботодавцю звільнити працівника з роботи.

Отже, Юридична відповідальність - це вид соціальної відповідальності, що полягає в застосуванні державою до правопорушника певних заходів примусу, передбачених санкціями правових норм. Єдиною підставою для юридичної відповідальності є склад правопорушення. Якщо поведінка суб'єкта не має ознак правопорушення, то ця особа не підлягає юридичній відповідальності. [67, с. 94-95]

Найбільш поширеною в науковій літературі є класифікація юридичної відповідальності на підставі належності до правової галузі й, одночасно, виду правопорушення, з яким вона пов'язана. У такому ракурсі виділяють чотири види юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, цивільну й дисциплінарну.

1.2 Основні принципи юридичної відповідальності у підприємстві

Теоретична та практичне дослідження юридичної відповідальності посадових осіб, безсумнівно, не буде повним без з'ясування ролі принципів, адже принципи створюють особливу гносеологічну систему, яка дає можливість глибоко аналізувати конкретне явище чи процес. Тому беззаперечним є те, що принципи – це загальновизнані положення, що є основними ідеями, спрямовальними засадами, що характеризують суть і зміст права, його внутрішню будову, подальший розвиток і функціонування.[64, с. 56]

Як зазначає М. Задніпряна: «Витоки формування принципів юридичної відповідальності наявні ще в дослідженнях представників Античності. Історичний фактор щодо формування принципів юридичної відповідальності має досить вагомий внесок. Розвиток принципів юридичної відповідальності відбувся завдяки еволюційним науковим аспектам, які як результат відображені сьогодні в законодавстві. На сьогоднішній день більш полярними стали ідеї побудови правової держави та громадянського суспільства, тому й відбулися зміни в підходах до розуміння принципів юридичної відповідальності» [43, с. 21].

О. Болсунова акцентує увагу на тому, що сутність принципів юридичної відповідальності визначається в декількох аспектах, а саме: як вихідні засади та ідеї функціонування й реалізації юридичної відповідальності; як критерій розвитку та вдосконалення інституту юридичної відповідальності; як основні засади, що мають прямий характер дії, та застосовуються з метою недопущення порушення законності та справедливості в процесі притягнення осіб до юридичної відповідальності.[23, с. 50]

Слід також відзначити, що особливість принципів юридичної відповідальності виявляється й в одночасній їх дії при застосуванні норм юридичної відповідальності. Природно, що дотримання принципу законності в конкретній ситуації про застосування яких-небудь санкцій, не розглядається

судовими органами без застосування норм, що втілюють принципи справедливості й гуманізму через свої галузеві принципи. Недотримання державними органами хоч би одного з принципів веде до судової помилки або до свавілля. З цього виникає суспільна значущість принципів юридичної відповідальності, застосування яких має важливе практичне значення.

Найпоширенішим у визначенні принципів юридичної відповідальності є наголос на те, що це відправні ідеї та положення, які закріплені в системі норм права, тобто мають формальний вираз та є загальнообов'язковими.

На нашу думку, принципи права, як і право загалом – обумовлені розвитком суспільства, зміною та вдосконаленням економічних і соціальнополітичних відносин, ідеологічних та правових поглядів. Про це також свідчить вивчення всього періоду суспільного розвитку, де кожному етапу його поступального руху відповідає певний тип права і держави. Адже право не може вийти за рамки тих суспільних відносин, у межах яких воно діє, в іншому випадку воно втратить зв'язок з реальністю, стане абстрактною ідеєю.

Потрібно підкреслити, що важливість принципів юридичної відповідальності полягає також у тому, що вони єдині для всіх галузей права. Пізнання цих принципів дозволяє не тільки усвідомити сутність правової відповідальності, а й упорядкувати деліктні правовідносини, відмежувати юридичну відповідальність від інших, суміжних інститутів права, а також від так званих заходів соціального захисту, попереджувально-профілактичних заходів та інших.

Суттєвим моментом, пов'язаним із з'ясуванням специфіки принципів юридичної відповідальності, є те, що вони закріплені в особливих нормах законодавства, званих нормах-принципах. Принципи юридичної відповідальності відображають об'єктивні, стійкі і закономірні зв'язки, притаманні усім нормам, складовим інституту юридичної відповідальності. Це дає можливість розглядати їх як специфічний і самостійний компонент

системи права. Крім цього, у принципах юридичної відповідальності виражена соціальна природа і призначення інституту правової відповідальності, адже в них відображені найбільш загальні приписи, які повинні не просто впливати, а направляти процес регулювання суспільних відносин, що виникають на основі правопорушень, визначати важливі моменти цього процесу. Отже, відступ від цих принципів, порушення їх приписів призводить до деформації інституту юридичної відповідальності та деформації правосвідомості громадян. Крім того, враховуючи той факт, що принципи юридичної відповідальності, як і принципи права в цілому, виступають в якості відправних ідей і положень, свого роду «путівників» законотворчої роботи, відступ від них може викликати вкрай негативні наслідки і в законотворчому процесі. І, нарешті, слід пам'ятати і про самостійне значення принципів правової відповідальності, які значною мірою визначають стратегію правозастосовної практики, функціонування права в цілому. Недотримання, а тим більше ігнорування принципів юридичної відповідальності, в цьому випадку, може призвести до небезпечних наслідків, пов'язаних з масовими порушеннями прав і свобод громадян. Оскільки саме принципи юридичної відповідальності виступають дієвою гарантією забезпечення прав і свобод людини.

Без дослідження принципів у тій чи іншій сфері неможливо повністю розкрити суть досліджуваної проблематики. Аналізуючи багатогранний вектор юридичної відповідальності в сфері підприємницької діяльності як явища, варто звернути увагу на той факт, що принципи є основоположними ідеями такої діяльності.

Серед вчених та юристів-практиків відсутня єдність поглядів не тільки стосовно основних принципів юридично відповідальності, а навіть щодо трактування змісту більш конкретних з них. Це призводить до того, що роз'яснюючи той чи інший принцип він має різну роль та значення, а інколи навіть ігнорують його значущість. Науковці продовжують дискутувати з приводу того, що принципи юридичної відповідальності за своєю суттю дублюють загалом принципи права. Інші ж стверджують, що принципи

юридичної відповідальності є самостійними основоположними ідеями, які лише черпають свої витoki із загальних принципів права.

Поняття та сутність принципів у цілому розуміються як сукупність загальних ідей, які визначають сутність того чи іншого явища та його призначення в суспільстві.

Принципи юридичної відповідальності взагалі являють собою певні вихідні ідеї, дотримання і виконання яких обов'язкове як у процесі нормотворчої діяльності, так і під час правозастосування. При цьому порушення, недотримання вимог таких керівних ідей є підставою для юридичної відповідальності суб'єкта права, який не виконує їх.

Принципи юридичної відповідальності – це незаперечні вихідні вимоги, що висуваються до правопорушників і дозволяють забезпечувати правопорядок у суспільстві. Необхідність дослідження поняття та сутності принципів юридичної відповідальності пояснюється тим, що:

- по-перше, виокремлення феноменальних засад юридичної відповідальності визначається вихідними ідеями і засадами, на яких базується юридична відповідальність;
- по-друге, особливим значення принципів для реалізації будь-якого інституту;
- по-третє, вивчення процедури реалізації юридичної відповідальності неможливе без встановлення її принципів як вихідних положень.

Трансформуючи різноманітні погляди науковців на площину принципів юридичної відповідальності, можна зазначити, що принципові засади юридичної відповідальності: по-перше, виявляється у державно-владному походженні юридичної відповідальності у приватному порядку; по-друге, юридична відповідальність завжди має негативний характер впливу на правопорушників; по-третє, юридична відповідальність застосовується лише

за умови скоєння правопорушення ; по-четверте, юридична відповідальність застосовується в порядку, передбаченому законом, тобто має правовий характер настання.

Принципи юридичної відповідальності у сфері підприємницької діяльності визначаються як:

- 1) вихідні засади та ідеї функціонування та реалізації юридичної відповідальності;
- 2) умови притягнення правопорушників до юридичної відповідальності;
- 3) критерії розвитку та вдосконалення інституту юридичної відповідальності;
- 4) основні засади, що мають прямий характер дії та застосовується з метою недопущення порушення законності та справедливості в процесі притягнення осіб до юридичної відповідальності.

Характерними ознаками принципів юридичної відповідальності є такі:

- а) являють собою систему ідей, положень, основних засад, функціонування юридичної відповідальності;
- б) відображають рівень розвитку наукового та світоглядного розуміння природи та характеру юридичної відповідальності;
- в) характеризують порядок та умови реалізації юридичної відповідальності;
- г) забезпечують розвиток юридичної відповідальності як засобу державно-владного, примусового впливу на життєдіяльність суспільства та окремих суб'єктів;
- д) виявляються у системі положень, які мають як правове закріплення, так і можуть існувати на науковому догматичному рівні;

е) впливають на рівень правопорядку та законності у суспільстві.

Традиційно в юридичній літературі залежно від сфери дії принципів у межах системи права виокремлюють:

1) загальноправові;

2) міжгалузеві;

3) галузеві принципи права. Такого роду класифікація передбачає, що загальноправові принципи права притаманні всій національній системі права, міжгалузеві принципи права властиві кільком спорідненим галузям права. Натомість галузеві принципи права характерні для конкретної галузі права, визначають якісні особливості її правового регулювання.

Спираючись на дану класифікацію та використовуючи метод аналогії, на наш погляд, слід відзначити, що загальноправові принципи юридичної відповідальності є загальними для всіх видів (форм) цього правового явища, незалежно від специфіки методу та предмета правового регулювання тієї чи іншої галузі права.

У зв'язку з тим ми вважаємо за доцільне до основних загальноправових принципів юридичної відповідальності віднести принципи: законності, обґрунтованості, справедливості, доцільності, невідворотності, своєчасності.

Міжгалузеві принципи юридичної відповідальності являють собою відправні, керівні засади кількох споріднених галузей права, характеризують сутність і призначення юридичної відповідальності, визначають порядок її покладення та закріплені в нормативно-правових актах, що є джерелами суміжних галузей права. Прикладом міжгалузевого принципу юридичної відповідальності є принцип відповідальності за вину, який характерний для конституційно-правової, кримінально-правової та адміністративно-правової відповідальності.

Галузеві принципи юридичної відповідальності є основними (керівними) засадами, які характеризують сутність і призначення окремого (галузевого) виду юридичної відповідальності, визначають порядок її покладення та закріплені у джерелах права конкретної галузі права.

Підсумовуючи вище викладине, наведені принципи юридичної відповідальності мають загальний характер, тобто притаманні всім видам юридичної відповідальності та відображають специфіку природи і сутності державного примусу в цілому.

1.3 Правовий статус посадової особи суб'єкта підприємництва

В сучасній правовій науці виділяють два протилежні підходи до розуміння поняття «посадова особа» – широкий та вузький. Найбільший інтерес вони викликали у наукових колах адміністративної та кримінальної галузей правової науки. В дослідженнях вчених-криміналістів переважав широкий підхід до розуміння посадової особи, її розглядали як суб'єкт, протиправні дії якого мають підвищену суспільну небезпеку. На відміну від такого підходу, представники адміністративно-правової науки зосереджували свою увагу на особливостях правового статусу посадової особи як учасника управлінських відносин. Дослідження змісту поняття посадової особи в адміністративному праві проводились майже завжди через призму державної служби, в результаті чого посадові особи ототожнювались з державними службовцями державних органів влади та їх апарату.[37, с. 105]

На думку деяких науковців, відсутність єдиного підходу у визначенні поняття «посадова особа» породжує практичні проблеми в реалізації законодавства чим викликає гострі дискусії у правовій науці.

Вперше серед адміністративістів сучасне поняття посадової особи сформулював І.І. Євтихіїв. Основною ознакою посадової особи автор назвав зайняття посади у державній установі та підприємстві. Проте, дане визначення не можна вважати досконалим, тому що воно є не повним та не відображає усіх специфічних ознак посадових осіб. С.С. Студенікін застерігав, що віднесення всіх посадових осіб до державних службовців не дозволяє останніх вважати посадовими особами.[27, с. 67]

Для того щоб сформулювати поняття посадової особи, треба виявити характерну особливість у статусі цієї категорії службовців. Саме такою особливістю є передбачені посадою спеціальні повноваження, які наділяють службовця статусом посадової особи. Всі посадові особи наділені юридично-владними повноваженнями стосовно управління людьми. На даній властивості наголошують у своїх працях прихильники як широкого, так і вузького розуміння посадової особи (І.М.Пахомов, В.М.Горшенєв, О.В.Петришин).

У вузькому розумінні посадовими особами є службовці, які здійснюють «державно-владні повноваження, що визначаються компетенцією і службовою діяльністю». Перебуваючи на державній службі, посадова особа наділяється службовими повноваженнями і виконує їх в інтересах держави. О.В.Петришин зазначає, що це є суб'єкт, який наділений державно-владними повноваженнями, здатністю проводити в дію апарат державного примусу.

В цьому випадку наголошується на здійсненні державно-службових функцій. Д.М.Бахрах, так характеризує правове становище цієї категорії службовців: «...влада для посадових осіб апарату державного управління є не стільки їх суб'єктивним правом, скільки їх правовим обов'язком» [22, с.9]. Проте влада є невід'ємним атрибутом усього соціального управління – вона допомагає впливати на інших службовців з метою забезпечення ефективності управлінської діяльності.

Ретельний аналіз законодавства свідчить про те, що термін «посадова особа» застосовується до всіх працівників, що наділені хоча б деякими

управлінськими і розпорядницькими повноваженнями щодо організації роботи інших осіб. Це можуть бути функції відносно керування трудовим колективом у повному обсязі, з організації роботи і виробництва в конкретному підрозділі підприємства або фірми, по контролю і перевірці виконання яких-небудь рішень або актів, прийом, звільнення і переведення на іншу роботу співробітників відповідної організації, застосування заходів або заохочення, стягнення і т.п. Усі ці функції мають одну загальну рису: у них реалізуються керівні повноваження в процесі здійснення соціального керування в широкому розумінні цього слова. Причому реалізація цих повноважень надається: у формі видання визначених владних розпоряджень (актів керування), спрямованих на організацію роботи і звертання інших осіб. У процесі виконання таких керівних розпоряджень (актів) між керівником (посадовою особою) і підлеглим (адресатом розпорядження) встановлюється визначений правовий зв'язок, що обумовлює виникнення відповідних правових наслідків - прав і обов'язків працівників-виконавців, зобов'язаних виконати розпорядження посадових осіб. Іншими словами, посадові особи виступають як організатори повсякденної роботи службового персоналу й інших працівників різних державних і суспільних органів, установ, підприємств і організацій. Вони розпоряджаються значними матеріальними, фінансовими і трудовими ресурсами, здійснюють важливі організаційно-управлінські функції, і саме в силу цього наділяються керівними повноваженнями і несуть підвищену відповідальність за результати своєї службової діяльності.

Визначення поняття «посадова особа» також викладено у Роз'ясненнях щодо застосування окремих положень Закону стосовно заходів фінансового контролю (далі — Роз'яснення), затверджених рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції (далі — НАЗК) від 11 серпня 2016 року № 3.

Крім того, проведений аналіз свідчить про те, що єдиної думки щодо сутності посадової особи в адміністративно-правовій науці не досягнуто. На думку А. Матіола це зумовлюється такими факторами:

- масштабністю самого поняття посадової особи і зумовленою цим широтою підходів до його вивчення;
- ставленням держави до галузі адміністративного права;
- кримінально-правовою спрямованістю дослідження правового статусу посадової особи.

НАЗК є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику (стаття 4 Закону). Відповідно до пункту 15 статті 11 Закону до повноважень НАЗК належить надання роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги в частині застосування актів законодавства щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб.

За Регламентом Національного агентства з питань запобігання корупції (затвердженим рішенням НАЗК від 12 квітня 2016 року № 1) Рішення НАЗК є обов'язковими до виконання державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності і громадянами, яким вони адресовані.

Але рішення НАЗК, яким затверджено ці Роз'яснення, не зареєстровано у Міністерстві юстиції України, а тому — Роз'яснення мають рекомендаційний характер.

Так, керуючись тлумаченням, викладеним у зазначених Роз'ясненнях, «посадовими особами юридичних осіб публічного права» є працівники юридичних осіб публічного права, наділені посадовими повноваженнями здійснювати організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції. Визначальним при цьому є обсяг функцій (обов'язків) відповідного працівника. [14]

Водночас частиною третьою статті 65 Господарського кодексу України передбачено, що керівник підприємства, головний бухгалтер, члени наглядової ради (у разі її утворення), виконавчого органу та інших органів управління підприємства відповідно до статуту є посадовими особами цього підприємства. Статутом підприємства посадовими особами можуть бути визнані й інші особи.[2, ст. 65]

Зважаючи на наявність колізії норм і відсутність визначення поняття «посадова особа юридичної особи публічного права» в антикорупційному законодавстві, у працівників державних підприємств та господарських товариств, щодо яких органи виконавчої влади здійснюють управління корпоративними правами держави, виникають проблеми при визначенні кола посадових осіб державних підприємств, на яких поширюються вимоги антикорупційного законодавства та обов'язок заповнення декларації особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Незрозуміло, яким нормативним актом та якими критеріями керуватись для визначення приналежності працівника державного підприємства до кола посадових осіб.

Необґрунтованою видається позиція НАЗК щодо невіднесення виконуючого обов'язки керівника підприємства до посадових осіб (пункт 3 Роз'яснень).

Таким чином, за логікою Роз'яснень НАЗК, на виконуючих обов'язки керівника державного підприємства не поширюються вимоги таких статей Закону:

- стаття 23. Обмеження щодо одержання подарунків;
- стаття 28. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;

- стаття 36. Запобігання конфлікту інтересів у зв'язку з наявністю в особи підприємств чи корпоративних прав;
- стаття 37. Вимоги до поведінки осіб;
- стаття 38. Додержання вимог закону та етичних норм поведінки;
- стаття 40. Політична нейтральність;
- стаття 41. Неупередженість;
- стаття 42. Компетентність і ефективність;
- стаття 43. Нерозголошення інформації;
- стаття 44. Утримання від виконання незаконних рішень чи доручень;
- стаття 45. Подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

При цьому всі ці обмеження поширюються (відповідно до Роз'яснень) на виконроба державного чи комунального підприємства.

Виникає запитання: яка посада має більші корупційні ризики — виконуючого обов'язки керівника державного підприємства чи начальника якогось відділу на цьому підприємстві?

Аналогічна ситуація стосовно визначення юридичних осіб публічного права.

Згідно зі статтею 81 Цивільного кодексу: юридичною особою публічного права визнається юридична особа, яка створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.[5, ст.81]

Водночас статтею 167 Цивільного кодексу України визначено, що держава може створювати юридичні особи приватного права (підприємницькі товариства тощо).[5, ст. 167]

Очевидно, що зміст статті 167 Цивільного кодексу України суперечить положенню статті 81 цього ж кодексу, оскільки держава (або державні органи) не може створювати жодних юридичних осіб без видання відповідного розпорядчого акта щодо подальшого використання державного майна (власності, акцій), яке передається у користування цій юридичній особі. А розпорядчим актом органа державної влади може створюватись тільки юридична особа публічного права.

Зазначені суперечності зумовлюють непорозуміння у господарських товариствах, створених органами виконавчої влади на основі корпоративних прав держави, і значно ускладнюють роботу уповноважених підрозділів із запобігання корупції.

Тому можна сказати, що юридична відповідальність являє собою однією з основних ланок державно-владного керування суспільством в тій чи іншій сфері діяльності, і закріплює це законами і історично побудувавши та утворивши принципи, на яких ґрунтується дана сфера діяльності, але повноцінно не закріплює саме поняття «посадова особа». Тобто відповідальність є, а конкретного «обличчя» в законі немає. Є лише тільки рекомендаційний характер, що можна вважати на власний розсуд вірним рішення чи ні.

Отже, посадова особа – це службовець, який в силу охопленої ним посади наділений владними повноваженнями з метою здійснення організаційно-розпорядчих функцій і забезпечення узгодженості в діяльності інших учасників службових відносин.

На нашу думку, закріплення єдиного для всіх галузей права нормативно-правового визначення поняття «посадової особи» дасть поштовх для початку якісно нового етапу в правовій науці.

РОЗДІЛ 2

Характеристика основних видів відповідальності посадових осіб

2.1 Адміністративна відповідальність посадових осіб у системі юрисдикційних повноважень

У чинному законодавстві відсутнє визначення поняття «адміністративна відповідальність», хоча його дуже часто вживають. Сьогодні майже єдиним нормативно-правовим актом, зміст якого дозволяє виділити класифікаційні ознаки адміністративної відповідальності з метою відмежування цього виду юридичної відповідальності від інших, є КУпАП. У теорії адміністративного права визначенню поняття і сутності адміністративної відповідальності присвячено багато наукових праць різного ґатунку, включаючи радянський період і дотепер. Їх аналіз свідчить, що наявні в спеціальній літературі визначення цього поняття дещо різняться як за змістом, так і за підходами. Отже, така категорія як «поняття адміністративної відповідальності» на сьогодні залишається за межами правового регулювання. Актуальність цього питання зумовила інтерес з боку вчених-адміністративістів.

Так Л.В. Коваль вважає, що адміністративна відповідальність – накладення на порушників загальнообов'язкових правил, що діють у сфері управління й інших сферах, адміністративних стягнень. Ю. Битяк і В. Зуй вважають, що це вид юридичної відповідальності фізичних і юридичних осіб перед органами виконавчої влади чи судом за порушення адміністративно-правових норм на основі застосування адміністративних стягнень. [22, с. 26] На думку Д. Лук'яня, адміністративна відповідальність – це відносини, що

виникають між органами виконавчої влади і фізичними або юридичними особами (за умов відсутності між ними службового підпорядкування) щодо вчинення останніми передбачених законодавством протиправних діянь і полягають у застосуванні до них в адміністративному порядку передбачених законом стягнень. Є.В. Додін дійшов висновку, що адміністративна відповідальність – це визначення повноважними державними органами через застосування адміністративно-примусових заходів обмежень майнових, а також особистих благ та інтересів, за вчинення адміністративних правопорушень.

Виходячи з таких підходів, необхідно зазначити, що в основу наведеного поняття адміністративної відповідальності покладено принцип юрисдикційного характеру – відповідальності за правопорушення. Це означає, що примусовий вплив на правопорушника може бути тільки за умови вчинення ним правопорушення відповідно до санкції, передбаченої нормою закону та застосованої відповідним компетентним державним органом.

Хоч традиційний для адміністративного права імперативний метод регулювання (так званий метод владних приписів) залишається непохитним, однак поширюються деякі нові форми його прояву. Вони свідчать про створення якісно нового, відмінного від колишнього, адміністративно-правового режиму регулювання відносин між органами виконавчої влади, їх посадовими особами і громадянами [17, с. 81]

В державному управлінні важливе місце посідає правове регулювання відносин адміністративної відповідальності. Сучасний стан цього адміністративно-правового інституту, не дивлячись на постійні зміни норм Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), не відповідає належною мірою об'єктивним потребам розвитку демократичного суспільства.

Зокрема, в КУпАП поняття адміністративного проступку ототожнюється із поняттям адміністративного правопорушення. Проте

адміністративним правопорушенням визначається будь-яке порушення норм адміністративного права. Натомість адміністративний проступок — це таке порушення відповідних правових відносин або відносин що врегульовані іншими соціальними нормами, за яке законодавством передбачене адміністративне стягнення.

Тому доцільно при визначенні цього явища застосовувати термін «проступок», а не два терміна, як це має місце в чинному КУпАП. Зважаючи на це зараз розробники нового проекту зазначеного Кодексу дали йому назву «Кодекс України про адміністративні проступки».

Необхідно також ввести в законодавство про адміністративну відповідальність (тобто адміністративно-деліктне законодавство) зміни щодо суб'єкту адміністративного проступку, передбачивши поряд із фізичними особами й юридичну особу.

Зміна суспільно-політичної ситуації в Україні після набуття нею незалежності, розвиток підприємництва на основі різних форм власності, перехід до ринкової економіки та інші чинники спричинили прийняття Верховною Радою України ряду законів, якими було встановлено адміністративну відповідальність посадових осіб.

Так, ст.14 КУпАП передбачає: «Посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків».[3, ст.14]

Частина законів включає норми-поняття щодо цієї відповідальності, не передбачаючи розміру штрафних санкцій, порядку провадження в справі тощо. Наприклад, стаття 31 Закону України «Про громадські об'єднання» визначає, що «посадові особи органів державної влади, органів влади Автономної

Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, громадяни, іноземці, особи без громадянства за порушення законодавства про громадські об'єднання несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.».

Разом з тим переважна частина законів встановлює відповідальність в повному обсязі, тобто норми «прямої дії», при цьому порядок провадження в цих справах, оскарження рішень органів, уповноважених накладати стягнення є різним.

Так, Законом України «Про виключну (морську) економічну зону України» визначено норми матеріального права: склади правопорушень, що посягають на охорону суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, визначено види стягнень (основним з яких є штраф) і його розміри, та процесуальні норми: органи, які уповноважені розглядати справи про правопорушення, перелік посадових осіб, яким надано право накладати штраф, порядок виконання і оскарження рішень про притягнення до відповідальності.

Законодавець, встановлюючи адміністративну відповідальність посадових осіб, вживає терміни «штраф», «відповідальність у вигляді штрафу». Незважаючи на те, що стосовно посадових осіб термін «адміністративна відповідальність» безпосередньо не вживається, є підстави стверджувати, що у всіх випадках мова йде саме про адміністративну відповідальність.

Це твердження ґрунтується на положеннях теорії права про наявність таких основних, загальновизнаних видів юридичної відповідальності, як дисциплінарна, адміністративна, кримінальна та цивільно-правова. Деякі вчені-правознавці розглядають питання про існування таких видів відповідальності, як конституційно-правова, матеріальна, відшкодування моральної шкоди.

Так, КУпАП передбачає адміністративну відповідальність посадових осіб, але не містить згадки про відповідальність керівників підприємств, установ, організацій як посадових осіб, що мають спеціальний статус, яка згідно з кодексом ототожнюється із відповідальністю посадових осіб. При цьому виникає необхідність визначення загального поняття «службова особа», «посадова особа», «керівник», які будуть визначатися у сферах як кримінального, так і адміністративного законодавства, а не у межах тільки одного кодексу, а КУпАП потребує змін в частині визначення спеціального суб'єкта адміністративного правопорушення.

Накладення на посадову особу підприємства, установи або організації штрафу безперечно є юридичною відповідальністю, яка полягає в обов'язку посадової особи – правопорушника понести негативні наслідки у вигляді стягнень, які від імені держави накладають посадові особи уповноважених органів. Адже види стягнень у вигляді штрафу є атрибутом адміністративної відповідальності.

Встановлення юридичної, зокрема адміністративної, відповідальності є одним із ефективних засобів забезпечення дотримання учасниками правовідносин приписів правових норм.

Інститут адміністративної відповідальності має багато спільного з інститутами кримінального законодавства, правові відносини адміністративного процесу — з цивільним процесуальним та кримінальним-процесуальним правом. Тому реформування адміністративної відповідальності та адміністративного процесу вимагає відповідних змін і в названих галузях права.

Процес підготовки оновленого КУпАП розпочався порівняно давно, і тепер відповідний законопроект на основі переосмислення закономірностей розвитку суспільних процесів зазнав докорінних змін. З'явилося нове поняття адміністративного проступку, його суб'єктом передбачається не тільки

фізична, але й юридична особа, запроваджено інститут співучасті у скоєні проступку тощо.

Однак проекти КУпАП та Кримінального кодексу не вирішили одного з основних завдань — чіткого відмежування кримінальних правопорушень від адміністративних проступків.

Традиційно вважалося, що особлива частина Кодексу про адміністративні проступки охоплює склади проступків, які не є суспільне небезпечними. Кримінальне законодавство передбачає в особливій частині Кримінального кодексу норми щодо злочинів, однією з основних ознак яких є суспільна небезпечність діяння.

Але розмежування адміністративних проступків і кримінальних правопорушень (злочинів) лише за ознакою суспільної небезпеки та засобами регулювання (адміністративне або кримінальне право) є недостатнім. Вимоги щодо однорідності суспільних відносин, які визначають предмет регулювання адміністративного права, в інституті адміністративної відповідальності не витримані.[28, с. 9]

Нормами особливої частини чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення охоплені проступки, які до сфери управління не мають ніякого відношення. Наприклад, проступки, які передбачені в статтях 42-1 «Виробництво, заготівля, реалізація сільськогосподарської продукції, що містять хімічні препарати понад граничне допустимі рівні концентрації», 42-2 «Заготівля, переробка або збут радіоактивне забруднених продуктів харчування чи іншої продукції», 45 «Ухилення від обстеження і профілактичного лікування осіб, хворих на венеричну хворобу», 51 «Дрібне розкрадання державного або колективного майна» та багато інших.

Ці проступки не можна вважати адміністративними, оскільки відносини, що охороняються названими вище нормами, не мають ніякого відношення до державного управління або місцевого самоврядування. Але це і

не злочини, оскільки вони не несуть в собі великої суспільної небезпеки. Постає питання, з яким же видом правопорушень у даному випадку ми маємо справу.

Звернемося за досвідом до законодавства зарубіжних країн. Більшість з них в системі кримінального законодавства мають статті, норми яких передбачають склади злочинів, і статті, в яких передбачаються склади кримінального проступку (наприклад, США, Великобританія, Франція, Нідерланди, тощо). За скоєння кримінального проступку в основному передбачені невисокі стягнення, які не тягнуть за собою судимості.

Викладене вище дає змогу вести мову про доцільність передбачення в українському законодавстві кількох видів протиправних діянь:

- адміністративних проступків;
- кримінальних проступків;
- злочинів.

Розмежування таких протиправних діянь доцільно здійснювати на основі таких критеріїв, як ступінь завданої ними шкоди суспільним відносинам, вид об'єкту правопорушення, суб'єкт юрисдикції, тяжкість та вид стягнень, що передбачаються за їх скоєння, суб'єкт правопорушення.[59, с. 37]

Із світового досвіду відомо, що в період серйозних трансформацій політико-правових систем, а ми зараз переживаємо таку трансформацію, саме галузь адміністративного права потребує істотних перетворень, а отже, відповідного науково-теоретичного забезпечення.

Це цілком зрозуміло, оскільки адміністративне право є однією з провідних галузей права в кожній демократичній країні. Адже як, наприклад, галузь цивільного права виконує своєрідну системостворюючу функцію в сфері приватного права, так і адміністративне право виконує таку ж функцію в сфері публічного права.

Досвід сучасних розвинених держав Європи свідчить, що демократична перебудова національних адміністративно-правових доктрин і законодавства у післявоєнний час тривала по кілька десятків років. Напевне, рекордним тут можна вважати приклад Великобританії, де подібний процес, за оцінками самих британських адміністративістів, тривав майже п'ятдесят років.

Що ж стосується України, то в перші приблизно 5-6 років після набуття державної незалежності у розвитку адміністративного права відбувався, можна сказати, явний застій.

Зокрема, дуже повільно і нерішуче оновлювалося адміністративне законодавство. Скажімо, окрім регулювання діяльності органів правоохоронної спрямованості, серед нових адміністративно-правових актів загального характеру можна назвати хіба що прийнятий у 1993 році Закон України «Про державну службу»

На цьому фоні все більш відчутним стало відставання від нових вимог практики державотворення української адміністративно-правової науки. На жаль, реальним фактом є те, що на сьогодні у нас підготовлено одиничні вузівські підручники з адміністративного права. Майже не видаються монографічні роботи по теоретичних інститутах цієї галузі права. В цілому за попередні роки значно скоротилась чисельність учених-адміністративістів.[62, с. 35]

Лише після прийняття у 1996 році Конституції України почали змінюватися на краще несприятливі тенденції розвитку національного адміністративного права.

Два вирішальних фактори значно цьому сприяли: по-перше, утворення Президентом України у 1997 р. Державної комісії з проведення в Україні адміністративної реформи, і — головне — покладення на цю комісію завдання підготовки Концепції адміністративної реформи; по-друге, це — прийняття в тому ж році Кабінетом Міністрів України рішення про створення Робочої

групи, якій доручалась підготовка Концепції реформи українського адміністративного права і, крім цього, розробка проекту Адміністративного кодексу України.

Не можна не відзначити, що обидві ці події не мали аналогів в історії нашої країни. Особливо ж неординарним, і не тільки, здається, для нашої країни, слід визнати урядове рішення щодо розробки Концепції реформи адміністративного права. Це, дійсно, надзвичайно рідкісний випадок, коли держава офіційно ставить завдання по концептуальному забезпеченню реформування цілої галузі національного права, причому галузі фундаментальної.

З огляду на наведене, стосовно концептуальних ідей реформування українського адміністративного права треба, перш за все, сказати, що про якесь «підтягування» до «світових правових стандартів» говорити взагалі недоречно. Вже хоча б тому, що існуючі в різних країнах світу правові стандарти — досить різні, і про щось єдине «світове» говорити не можна.[60, с.192]

Насправді ж прихильники реформування адміністративного права виходять з того, що в більшості розвинених європейських країн адміністративне право базується на ряді однакових принципів. По них, до речі, виданий у 1996 р. спеціальний «Довідник Ради Європи з принципів адміністративного права, які стосуються відносин між адміністративними органами та приватними особами». І це не можна не враховувати.

Тому замість посилань на неіснуючі «світові правові стандарти», точніше було б говорити про «загальноєвропейські принципи адміністративного права». Але справа, звичайно, не в термінології.

Питання стоїть інакше: все ж таки потрібно і своєчасно — чи не потрібно і не своєчасно — наближати національне адміністративне право до цих стандартів, або принципів?

Відповісти на це питання тим, хто рекомендує не поспішати з таким наближенням, можна просто — треба уважніше читати українську Конституцію. Адже в ній більшість так званих «світових правових стандартів» вже три роки як записана. Це, зокрема, такі принципи, як: верховенство права; законність; рівність всіх перед законом; пріоритет закону у регулюванні виконавчої влади; свобода доступу до інформації; судовий захист від неправомірних дій виконавчої влади; а також деякі інші принципи, що поширюються на адміністративне право.

Адже фактично мова йде про підтягування не до «світових стандартів», а про «підтягування» (якщо вже так висловлюватись) до «стандартів» власної Конституції України. Іншими словами, реформування адміністративного права орієнтується, насамперед, на приведення цієї галузі права у максимально повну відповідність до вимог і положень Конституції України.

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок, що для усунення прогалин та уникнення колізій в правовому регулюванні даного питання, пропонується відійти від суто галузевого підходу до питання визначення поняття «посадова особа» та на законодавчому рівні закріпити загальне поняття посадової особи для всіх галузей права та шляхом внесення змін до чинних нормативно-правових актів усунути невизначеність терміну «посадова особа» та підміну його поняттям «службова особа». А також доповнити статтю 14 КУпАП таким визначенням даного поняття: посадова особа – це особлива категорія керівників та службових осіб підприємств, установ, організацій різних форм власності, які постійно або тимчасово, за призначенням, вибором чи в іншому встановленому порядку займають передбачені посади, і при цьому наділені організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими повноваженнями.

2.2 Кримінальна відповідальність посадової особи за вчинення злочину при здійсненні підприємницької діяльності

Проголошення й закріплення в чинному законодавстві принципу свободи підприємницької діяльності зовсім не означає, що держава відмовляється від її регламентації. При цьому використовуються й такі крайні засоби впливу на поведінку учасників господарських відносин, як заходи кримінально-правового характеру.

Важливим питанням, яке потребує з'ясування, є підстави кримінальної відповідальності посадових осіб. Вирішуючи його, пропонуємо відштовхуватись від підстав кримінальної відповідальності, передбачених у ст. 2 КК України. Як відомо, підставою кримінальної відповідальності, згідно із цією статтею, є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК.

У чинному Кримінальному кодексі подібні заходи передбачено Розділом VII Особливої частини, який має назву «Злочини у сфері господарської діяльності».

Однак, враховуючи специфіку юридичної особи, вона не може вчинити будь-який із злочинів, передбачених Особливою частиною КК України (наприклад, вбивство, зґвалтування, хуліганство тощо). Такі дії фізичних осіб не можуть розглядатись як дії юридичної особи, оскільки це суперечить її призначенню та суті. Тому важливим питанням є визначення складів злочинів, передбачених Особливою частиною КК України, за які юридична особа могла б підлягати кримінальній відповідальності. [18, с. 108]

Родовим об'єктом цих злочинів є суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Економічний зміст цих відносин характеризується тим, що вони виникають з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів, робіт і послуг. Безпосереднім об'єктом даних злочинів є суспільні відносини, що складаються у певній сфері господарської діяльності.

При вчиненні деяких злочинів одночасно має місце посягання і на додаткові безпосередні об'єкти, наприклад, життя та здоров'я людини чи власність – при протидії законній господарській діяльності. Відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності законодавець пов'язує з розміром предмета злочину.

З об'єктивної сторони більшість злочинів у сфері господарської діяльності вчиняються шляхом дії. Окремі злочини можуть полягати у бездіяльності. Більшість диспозицій статей про ці злочини є бланкетними, тому встановлення ознак об'єктивної сторони злочинів передбачає звернення до нормативних актів господарського, цивільного, митного, податкового законодавства. Значна частина злочинів у сфері господарської діяльності має формальні склади, вони вважаються закінченими з моменту вчинення вказаних у законі дій. Є злочини з так званим матеріальним складом, для об'єктивної сторони яких необхідно встановити також настання суспільно небезпечних наслідків.

Суб'єктивна сторона цих злочинів характеризується виключно умисною формою вини. Для деяких злочинів обов'язковими є мотив або мета їх вчинення.

Суб'єктами злочинів у сфері господарської діяльності можуть бути особи, які досягли 16-річного віку. Є злочини із спеціальним суб'єктом: посадова особа, платник податків, засновник, власник суб'єкта господарської діяльності. [21, с. 40]

Аналіз чинного законодавства, теорії кримінального права, слідчо-прокурорської практики дає можливість виділити такі найбільш загальні ознаки злочинів у сфері господарської діяльності:

- 1) безпосереднім об'єктом цих злочинів виступають елементи, з яких складається система господарства України, тобто ті чи інші галузі господарства або певні принципи господарювання;

- 2) кримінальна відповідальність настає незалежно від того, на підприємстві якої форми власності вчинено порушення;
- 3) вчинення злочинів і сфері господарської діяльності пов'язане з порушенням вимог, приписів, правил, встановлених актами інших галузей права;
- 4) вчинення даних злочинів спричиняє або ставить під загрозу спричинення значної шкоди охоронюваним інтересам;
- 5) при визначенні розміру заподіяної шкоди враховується лише пряма дійсна шкода, тобто фактично заподіяні збитки;
- 6) вік кримінальної відповідальності за всі без виключення злочини у сфері господарської діяльності встановлено загальним правилом, яке передбачено ч. 1 ст. 22 КК України;
- 7) суб'єктом таких злочинів може бути і так званий спеціальний суб'єкт;
- 8) всі злочини у сфері господарської діяльності вчиняються умисно;
- 9) як правило, для цих злочинів не обов'язковим є корисливий мотив;
- 10) кримінальній відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності на однакових засадах підлягають як громадяни України, так і іноземці чи особи без громадянства.

Система злочинів у сфері господарської діяльності

Залежно від безпосереднього об'єкта злочини у сфері господарської діяльності можна поділити на такі групи:

- 1) Злочини у сфері кредитно-фінансової, банківської та бюджетної системи України;
- 2) Злочини у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності суб'єктів господарювання;
- 3) Злочини у сфері банкрутства;

- 4) Злочини у сфері використання фінансових ресурсів та обігу цінних паперів;
- 5) Злочини у сфері обслуговування споживачів і захисту їх прав;
- 6) Злочини у сфері приватизації державного і комунального майна.

Склади злочинів

Злочини у сфері кредитно-фінансової, банківської та бюджетної системи України:

Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї – злочин, передбачений ст. 199 Особливої частини КК України.

Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту, а також збут підробленої національної валюти України у виді банкнот чи металевої монети, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї – караються позбавленням волі на строк від 3 до 7 років. Ті самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб чи у великому розмірі – караються позбавленням волі на строк від 5 до 10 років.

Предметом даного злочину є: національна валюта України; іноземна валюта; державні цінні; білети державних лотерей.

Якщо аналізувати статистику останніх років з приводу вчинення відповідного злочину, то за вчинення даного злочину було зафіксовано 5% посадових осіб. Хоч притягнуто до відповідальності було 1%. Можна підсумувати, що такий злочин є популярним і доцільно було б виділити, як кваліфікуючу ознаку – вчинення такого злочину посадовими особами

Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення – злочин, передбачений ст. 200 особливої частини КК України.

Підробка документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток або їх використання чи збут – карається штрафом від 500 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до 3 років. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб – караються

Контрабанда – злочин, передбачений ст. 201 Особливої частини КК України.

Контрабанда, тобто переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а так само контрабанда стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України – карається позбавленням волі на строк від 3 до 7 років з конфіскацією предметів контрабанди.

Ті ж дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений ст. 201 – караються позбавленням волі на строк від 5 до 12 років з конфіскацією предметів контрабанди та з конфіскацією майна.

Переміщення товарів визнається злочином лише за умови, що воно вчинене у великих розмірах. Контрабанда товарів вважається вчиненою у великих розмірах, якщо їхня вартість у 1000 і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян. Вартість предметів контрабанди визначається за національною валютою України на основі нормативних актів про ціни та ціноутворення на відповідні товари, вільних ринкових цін на них.

Контрабанда є злочином з формальним складом. До визначення моменту закінчення контрабанди потрібно підходити диференційовано і враховувати те, відбувається ввезення чи вивезення предметів злочину, а також місце здійснення протиправних дій.

Суб'єктом даного злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, у т.ч. особа, яка користується право дипломатичного імунітету.

Порушення законодавства про бюджетну систему України – злочин, передбачений ст. 210 Особливої частини КК України.

Використання службовою особою бюджетних коштів у супереччя їх цільовому призначенню або в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків, а так само недотримання вимог щодо пропорційного скорочення видатків бюджету чи пропорційного фінансування видатків бюджетів усіх рівнів, як це встановлено чинним бюджетним законодавством, якщо предметом цих діянь були бюджетні кошти у великих розмірах – караються штрафом від 100 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого.

Ті самі діяння, предметом яких були бюджетні кошти в особливо великих розмірах або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб – караються обмеженням волі на строк від 2 до 5 років, або позбавленням волі на строк від 2 до 8 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Суб'єкт злочину спеціальний. Ним може бути службова особа, на яку покладено виконання функцій розпорядника бюджетних коштів. Суб'єктом цього злочину визнаються відповідні службові особи органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування від Прем'єр-міністра України до сільських, селищних і міських голів.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

Видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку – злочин, передбачений ст. 211 Особливої частини КК України.

Видання службовою особою нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах – карається штрафом від 100 до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк до 5 років, або позбавленням волі на строк до 4 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Ті самі дії, предметом яких були бюджетні кошти в особливо великих розмірах або вчинені повторно – караються позбавленням волі на строк від 3 до 10 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Ці всі акти характеризуються тим, що вони змінюють доходи або видатки бюджетів всупереч встановленому законом порядку. Зокрема такі акти:

змінюють ставки або строки сплати до бюджетів або державних цільових фондів податків, зборів, інших обов'язкових платежів;

передбачають списання заборгованості зі сплати обов'язкових платежів;

запроваджують нові види обов'язкових платежів, не передбачені законодавством;

надають пільги щодо податків, зборів, інших обов'язкових платежів або позбавляють таких пільг;

передбачають використання коштів одних статей видатків бюджету на фінансування інших.

Суб'єкт злочину спеціальний. Це службова особа, як і в ст. 210 КК.[4, ст.210]

Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів – злочин, передбачений ст. 212 Особливої частини КК України.

Умисне ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, що входять в систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності, або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових коштів у значних розмірах – карається штрафом від 300 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням прав обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у великих розмірах – караються штрафом від 500 до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до 2 років, або обмеженням волі на строк до 5 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частиною 1 та 2, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

Відповідальність за ст. 212 не наставатиме, якщо ненадходження коштів до бюджетів і державних цільових фондів сталося внаслідок невиконання банком покладеного на нього законодавством обов'язку виконувати платіжні доручення платників податків на перерахування обов'язкових платежів податкового характеру.

Спосіб ухилення від сплати податків в ст. 212 не конкретизовано. До найбільш поширених способів вчинення цього злочину належать:

- неподання документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків, зборів, інших обов'язкових платежів - полягає в умисному неподанні до органів державної податкової служби або інших контролюючих органів в установленій строк відповідних документів про нарахування або сплату обов'язкових платежів, що входять в систему оподаткування, за умови, що на особу чинним законодавством покладено обов'язок подання таких документів;
- приховування та заниження об'єкта оподаткування. Приховування об'єкта оподаткування – характеризується тим, що прибуток або інший об'єкт оподаткування у платника податків існує, проте він не декларується, не згадується у документах, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків, які подаються до податкових або інших контролюючих органів, а тому ніякі податки за такі об'єкти не нараховуються і не сплачуються. Заниження об'єкта оподаткування – означає часткове ухилення від сплати податків;
- ухилення зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності від взяття на облік у контролюючих органах;
- умисне заниження податкових ставок;
- умисно неправильне обчислення сум податків або бази оподаткування;
- обманні маніпуляції з податковими пільгами;

- неналежне виконання або невиконання обов'язків з нарахування та утримання обов'язкових платежів фіскальними агентами держави – збирачами податків.

У ст. 212 передбачено відповідальність не за сам факт несплати у встановлений строк податків, зборів, інших обов'язкових платежів, а за умисне ухилення від їх сплати, коли особа має намір взагалі не виконувати (повністю або частково) покладені на неї податкові зобов'язання. Так, якщо платник у звітних документах правильно відображає й обраховує свої податкові зобов'язання, своєчасно подає податкову декларацію, однак у зв'язку з відсутністю достатньої кількості коштів на його банківському рахунку податкове зобов'язання своєчасно не погашається, дії платника як такі, що не поєднуються з обманом держави в особі її контролюючих органів, не можуть кваліфікуватися за ст. 212.[4, ст.212]

Притягуючи особу до відповідальності за ст. 212 КК необхідно встановити розмір несплачених винною особою податків, зборів, інших обов'язкових платежів як результат інкримінованого їй злочинного діяння. У даному разі не враховуються суми заборгованості бюджету перед платником податків та суми наявної в останнього переплати за окремими видами податків. При цьому не враховуються фінансові санкції (пеня, штраф), які застосовуються відповідно до вимог податкового законодавства.

Також в цьому злочині виділяють спеціальний суб'єкт, а саме :

1) службова особа підприємства, установи, організації незалежно від форми власності – це лише ті працівники управлінської сфери юридичних осіб, які, здійснюючи організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції, виконують обов'язки по веденню та оформленню звітної документації про фінансово-господарську діяльність підприємств, установ, організацій і поданню цієї документації до податкових та інших фіскальних органів (керівники, головні (старші) бухгалтери, їхні заступники або інші працівники бухгалтерії, які виконують функції головного бухгалтера);

2) особа, яка займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи;

Злочини у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності суб'єктів господарювання

Зайняття неналежними суб'єктами – фізичними особами, не уповноваженими на це юридичними особами – видами діяльності, які для них не дозволені, теж кваліфікується за ст. 203 КК.[4, ст.203]

Від зайняття видами господарської діяльності щодо яких є спеціальна заборона потрібно відмежовувати випадки, пов'язані із зайняттям підприємництвом тими особами, яким законом взагалі заборонено займатись такою діяльністю (військовослужбовці, службові особи органів прокуратури, суду, СБУ, ОВС, державні службовці, народні депутати, депутати).

Суб'єкт даного злочину – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку і якій законом не заборонено займатися підприємницькою діяльністю, а також службова особа, яка дала вказівку здійснювати заборонену для даного підприємства діяльність або керувала нею.

Фіктивне підприємництво – злочин, передбачений ст. 205 Особливої частини КК України.

Фіктивне підприємництво, тобто створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона – карається штрафом від 300 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до 3 років. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або заподіяли велику матеріальну шкоду державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам – караються позбавленням волі на строк від 3 до 5 років.

Ст. 205 КК встановлює відповідальність за дії, які з зовнішнього боку є цілком легальними. При цьому особи, які стоять за створений або придбаним суб'єктом підприємництва, насправді мають на меті не зайняття повноцінною, самодостатньою підприємницькою діяльністю, а зовсім інше – прикриваючись даною юридичною особою як ширмою, вони прагнуть приховати свою незаконну діяльність.

Доказами фіктивності конкретного підприємства можуть визнаватися:

- реєстрація підприємства на підставну особу, за підробленими, втраченими, позиченими або викраденими документами, документами померлих осіб, за вигаданою юридичною адресою;
- внесення в установчі документи неправдивих даних про засновників і керівників підприємства або про інші обставини;
- залучення до протиправної діяльності у формі призначення на посаду керівника реально існуючого громадянина із специфічним соціальним статусом (малозабезпечені, психічно хворі);
- відсутність ознак діяльності фірми, зазначеної в установчих документах;
- короткий термін існування підприємства (як правило не перевищує одного податкового періоду);

Протидія законній господарській діяльності – злочин, передбачений ст. 206 Особливої частини КК України.

Протидія законній господарській діяльності, тобто протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна за відсутністю ознак вимагання – караються виправними

роботами на строк до 2 років або обмеженням волі на строк до 3 років. Ті самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна – караються позбавленням волі на строк від 3 до 5 років.

Протидія законній господарській діяльності, вчинена організованою групою, або службовою особою з використанням службового становища або поєднана з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або така, що заподіяла велику шкоду чи спричинила інші тяжкі наслідки – караються позбавленням волі на строк від 5 до 10 років.

Ст. 206 охороняє лише господарську діяльність, яка має законний характер. Її дія поширюється не лише на випадки, коли від потерпілого вимагають вчинення дій на шкоду його особистим інтересам, а й на ті ситуації, коли від потерпілого (директора фірми, який не є власником) вимагають вчинення дій, які зашкодять інтересам певної юридичної особи.

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом – злочин, передбачений ст. 209 Особливої частини КК України. Хоча даний злочин не передбачає вчинення його посадовою особою, та саме ця категорія є найбільш частим суб'єктом злочину. Тому відображення посадової особи, як суб'єкт вчинення злочину, чи зазначення вчинення такого злочину посадовою особою – як кваліфікуючою ознакою.

Фіктивне банкрутство – злочин, передбачений ст. 218 Особливої частини КК України.

Завідомо неправдива офіційна заява громадянина – засновника або власника суб'єкта господарської діяльності, а також службової особи суб'єкта господарської діяльності, а так само громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом, якщо такі дії завдали великої матеріальної

шкоди кредиторам або державі – караються штрафом від 750 до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до 3 років.

Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури. У ринковому суспільстві банкрутство є звичайним явищем і може бути наслідком як прорахунків у господарській діяльності, так і з об'єктивних причин – несприятливої економічної ситуації, випадкового збігу обставин, нераціональної економічної політики держави. тому сам по собі факт банкрутства свідчить лише про невдачу у господарській діяльності і не повинен бути предметом кримінально-правових відносин. Однак, у випадках, коли з цим фактом пов'язані певні суспільно небезпечні дії, можливою є і настання кримінальної відповідальності.

Відповідальність за ст. 218 настає лише коли заява є офіційною. Як офіційну можна вважати лише ту заяву, яка у разі її подання неодмінно тягне за собою певні правові наслідки. Отже, офіційною вважається лише та заява, яка подана відповідним суб'єктом до господарського суду у письмовій формі і стосується порушення справи про своє банкрутство.

Фінансова неспроможність – це такий фінансовий стан боржника, за якого виконання ним своїх зобов'язань перед кредиторами та бюджетом є неможливим взагалі або без застосування передбаченої законом особливої процедури відновлення платоспроможності (санації).

Кримінальна відповідальність за ст. 218 настає лише у випадках, коли подана до господарського суду офіційна заява є завідомо неправдивою. Це означає, що викладі у заяві відомості про фінансову неспроможність не відповідають дійсності і справжній фінансовий стан боржника дає змогу йому виконати свої зобов'язання.

Обов'язковою ознакою складу цього злочину є фактичне подання відповідно оформленої завідомо неправдивої заяви до господарського суду.

Доведення до банкрутства – злочин, передбачений ст. 219 Особливої частини КК України.

Доведення до банкрутства, тобто умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення власником або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредитору – карається штрафом від 500 до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 3 років.[4, ст.219]

Обов'язковою ознакою цього злочину є наявність двох взаємопов'язаних суспільно небезпечних наслідків:

- 1) стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності;
- 2) великої матеріальної шкоди державі чи кредитору – має місце, коли шкода у 500 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Суб'єкт даного злочину:

- 1) власник (співвласник) суб'єкта господарської діяльності;
- 2) службова особа суб'єкта господарської діяльності, яка, виходячи із організаційно-правової форми відповідної юридичної особи, має повноваження, необхідні для вчинення дій, передбачених ст. 219 КК.

Злочини у сфері обслуговування споживачів і захисту їх прав

Обман покупців та замовників – злочин, передбачений ст. 225 Особливої частини КК України.

Умисне обмірювання, обважування, обрахування чи інший обман покупців або замовників під час реалізації товарів або надання послуг, якщо ці дії вчинені у значних розмірах – караються штрафом до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 100 до 200 годин, або виправними роботами на строк до 2 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років. [4,ст. 225]

Ті самі діяння, вчинені особою, раніше судимою за обман покупців чи замовників – караються штрафом від 100 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Об'єкт даного злочину:

основний безпосередній – встановлені законодавством правила торгівлі та надання послуг населенню, а також законні інтереси покупців та замовників.

Предметом цього злочину можуть виступати товари або грошові кошти – залежно від того, на отримання якого з цих двох видів майна було спрямовано дії винної особи.

Об'єктивна сторона полягає в діях, які можуть проявлятися в таких формах:

1) обмірювання – це обманні дії, внаслідок яких покупцеві відпускається менше, аніж належить товару, кількість якого вимірюється певними одиницями довжини, площі й об'єму (недомір тканини, недолив молока, квасу, пива, бензину);

- 2) обважування – це відпуск покупцеві товарів меншої ваги, аніж та, яку відповідно до встановленої ціни належить відпустити за сплачену ним грошову суму;
- 3) обрахування – має вигляд або неправильного підрахунку вартості проданого товару й отримання внаслідок цього з покупця більшої, ніж належить, грошової суми, або ж неправильного підрахунку кількості одиниць товару, яка передається покупцеві, і передачі йому в такий спосіб меншої, ніж оплачена, кількості товару;
- 4) інший обман – тут розуміється застосування будь-яких, крім названих вище, способів, за допомогою яких винний отримує від покупця чи замовника більшу грошову суму, ніж та, що має бути сплачена за товар чи послугу відповідно до встановлених цін чи тарифів. Це зокрема, продаж товару за ціною, вищою від встановленої, продаж зіпсованих товарів, продаж товарів нижчого сорту за ціною вищого, перевищення встановлених цін і тарифів на побутові і комунальні послуги, що надаються населенню.

Обов'язковою ознакою даного злочину є обманний характер відповідних дій – вони вчиняються в такий спосіб, щоб створити в покупця чи замовника враження правильності дій винної особи

Обов'язковою ознакою є також обстановка – злочин може бути вчинений під час реалізації товарів покупцям або надання послуг замовникам. Це може мати місце на підприємствах торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування населення, комунального господарства, на ринках чи в інших місцях. Разом з тим даний злочин не може бути вчинений у закладах, які лише скуповують у громадян певні предмети (прийом склотари, скупівля дорогоцінних металів). В таких випадках мова може йти про шахрайство.

Обман покупців та замовників утворює склад злочину, лише якщо він вчинений у значних розмірах, тобто коли такий обман спричинив

громадянинові матеріальну шкоду в сумі, що перевищує 3 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян. При цьому заподіяна різним покупцям чи замовникам шкода сумарному обчисленню не підлягає.

Злочин є закінченим з моменту спричинення покупцеві чи замовникові за допомогою обману майнової шкоди, що є значною.

Суб'єкт даного злочину – будь-яка осудна особа, яка досягла 16-річного віку і здійснює розрахунки з покупцями під час здійснення торговельної діяльності або провадить розрахунки із замовниками при наданні їм послуг. При цьому винний може як самостійно вести відповідну діяльність (підприємець, особа, яка веде торгівлю за одноразовим патентом, продавець продукції, вирощеної у власному господарстві), так і діяти за дорученням інших осіб (продавець у торговельному підприємстві, працівник підприємства побутового обслуговування, заготівельник).

Особа, що здійснює окрему угоду, предметом якої є продаж її власного майна, не може визнаватися суб'єктом цього злочину.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом.

Кваліфікуюча ознака цього злочину є:

1) вчинення його особою, раніше судимою за обман покупців чи замовників.

Випуск або реалізація недоброякісної продукції – злочин, передбачений ст. 227 Особливої частини КК України.

Випуск на товарний ринок або інша реалізація споживачам недоброякісної, тобто такої, що не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам, або некомплектної продукції та товарів, якщо такі дії вчинені у великих розмірах – караються штрафом від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до 2 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

Об'єкт даного злочину:

основний безпосередній – встановлений порядок випуску на товарний ринок та реалізація продукції і товарів, а також інтереси споживачів у частині забезпечення належної якості та безпечності продукції і товарів;

додатковий факультативний – здоров'я особи.

Предметом злочину виступають недоброякісне або некомплектна продукція чи товари, що випускаються на товарний ринок або реалізуються безпосередньо споживачеві.

Продукцією є будь-який виріб, процес чи послуга, що виготовляється, здійснюється чи надається для задоволення суспільних потреб.

Недоброякісними на практиці визнаються продукція чи товари, які через свої недоліки не можуть бути використані за призначенням взагалі або без істотної переробки. При цьому не мають значення причини, з яких продукція чи товари стали недоброякісними – недоліки виготовлення, природні особливості, внаслідок яких продукція чи товари втрачають свої характерні властивості чи якість (закінчення строків реалізації даного товару). Недоброякісною вважається і продукція (товар), яка виготовлена з відхиленням від національних стандартів України, міжнародних (регіональних) стандартів, які затверджені в Україні, а також від норм і правил, закріплених в інших прийнятих належним чином нормативних документах з питань стандартизації (технічні умови, технічні регламенти), дотримання яких згідно із законодавством України є обов'язковим, незалежно від того, чи може така продукція бути використана за призначенням.

Некомплектною є продукція (товар), в якій відсутні обов'язкові окремі деталі, вузли, інші частини чи додатки до неї, без яких продукція не може бути використана за призначенням взагалі або не може бути використана в повному обсязі, або в її використанні виникають труднощі, яких звичайно не існує при використанні аналогічної продукції у повному комплекті.

Об'єктивна сторона злочину полягає у:

- 1) випуску зазначених предметів на товарний ринок – тут слід розуміти дії, внаслідок яких на товарному ринку з'являється певна кількість недоброякісної або некомплектної продукції чи товарів. Під випуском слід розуміти передачу предметів злочину для реалізації (продажу), їх передачу в будь-якій формі безпосередньо від виробника споживачеві або ж ввезення такої продукції іноземного виробництва в Україну з метою її подальшої реалізації. Випуск здійснюється безпосередньо виробником або суб'єктом, якого виробник уповноважив збути продукцію;
- 2) іншій їх реалізації споживача – будь-яка оплатна передача предметів злочину споживачеві (найчастіше у формі продажу) не виробником, а продавцем, який отримав їх від виробника чи від іншого продавця-посередника.

Споживачі – це будь-які громадяни чи юридичні особи, які купують продукцію чи товар не для продажу, а для використання за функціональним призначенням. Реалізація продавцем предметів даного злочину не споживачеві, а іншому продавцю на утворює складу злочину, передбаченого ст. 227.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони даного злочину є великий розмір випуску або іншої реалізації недоброякісної чи некомплектної продукції (товару). Великий розмір в даному випадку означає, що вартість випущених або реалізованих предметів перевищує 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Питання про наявність чи відсутність великих розмірів має вирішуватись виходячи із загальної вартості випущеної чи реалізованої споживачам продукції (товарів) як один, так і в декілька прийомів.

Злочин є закінченим з моменту, коли недоброякісна чи некомплектна продукція (товар) у передбаченому законом розмірі реально вийшла на

товарний ринок, тобто опинилась у споживача продукції чи товарів. Якщо вказані предмети ввозяться в Україну, то злочин вважається закінченим з моменту, коли зазначена продукція чи товари опинилися на території України і в суб'єкта, який здійснив їх ввезення, з'явилась можливість їх реалізувати.

Суб'єкт даного злочину:

- 1) працівник підприємства, установи, організації, що виробляють чи імпортують продукцію чи товари, який відповідає за дотримання (перевірку) якості, комплектності або відповідності стандартам продукції, що випускається підприємством на товарний ринок, або ж за її реалізацію;
- 2) працівники (у т.ч. службові особи) торговельних організацій, котрі здійснюють реалізацію недоброякісної продукції чи товарів;
- 3) індивідуальні підприємці, які виробляють чи реалізують певну продукцію або товари.

Аналізуючи вище викладені матеріали, можна зробити висновок, що у більшості статей Кримінального Кодексу України посадова особа не виступає як суб'єкт вчинення злочинів. А аналізуючи вчинені злочини за період 2010-2018 рр., було виявлено, що більшу частину таких злочинів було скоєно посадовою особою.

Ще гірший стан з приводу притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності. Оскільки у більшості випадків умисно «затягується» судове провадження, приховується багато інформації, навіть присутній фактор корупції для закриття справи, або притягнення до мінімальної відповідальності таких осіб.

Враховуючи вищенаведене приходимо до висновку, що КК України передбачає кримінальну відповідальність керівника юридичної особи за різні суспільно небезпечні діяння та у різних сферах суспільних відносин. Основною причиною притягнення керівника підприємства до кримінально

відповідальності, у певних випадках є відсутність чіткого розмежування повноважень керівника та інших посадових осіб підприємства, установи чи організації. Крім того, слід враховувати, що кримінально караними визнано ряд злочинів, які прямо стосуються сільського господарства і можуть мати місце тільки у цій сфері.

Так потрібно удосконалювати не тільки Кримінальний Кодекс України, а процес притягнення до відповідальності посадових осіб. Зробити більш жорсткими запобіжні заходи, для уникнення випадків можливого ухалання від відповідальності.

2.3 Цивільно-правова відповідальність посадової особи, як додатковий вплив захисту у підприємництві

Більшість норм цивільного права спрямована на позитивне регулювання особистих немайнових та майнових відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні і майновій самостійності їх учасників. До таких відносин, безумовно, слід віднести і ті, що виникають у результаті реалізації закріпленого ст.42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Нормальний розвиток цивільних правовідносин у процесі здійснення підприємництва характеризується добросовісним здійсненням їх учасниками своїх суб'єктивних прав та виконанням обов'язків. [1, ст. 47]

У цивільному законодавстві відсутня норма-дефініція, яка б закріплювала легальне визначення поняття «цивільно-правова відповідальність». З цього приводу ведеться багато дискусій юристів. Вона обумовлюється тим, що у юридичній літературі існує велика кількість точок зору з приводу визначення поняття цивільно-правова відповідальність.

Цивільна відповідальність спрямована не на покарання, а на відновлення (компенсацію) суб'єктивного цивільного права потерпілої особи.

Відповідальність у цивільному праві полягає у відшкодуванні збитків, сплаті неустойки тощо. Навіть у випадках порушення особистих немайнових прав потерпілої особи компенсація моральної (немайнової) шкоди здійснюється грошима.

Залежно від змісту цивільного правопорушення застосовуються різні засоби цивільно-правового захисту. Основною метою цивільно-правового захисту є відновлення прав суб'єктів, чий права порушені. Водночас цивільне право допускає такі засоби захисту, призначенням яких є додатковий вплив на правопорушника з метою його покарання і стимулювання до позитивного ставлення при виконанні своїх цивільних прав і обов'язків у майбутньому. Різниця в основних цілях різних засобів захисту призвела до їх поділу на міри захисту і міри відповідальності.

Міри захисту спрямовані на виконання цивільно-правового обов'язку щодо суб'єкта, права якого порушені. Вони можуть бути реалізовані як судовими органами, так і самим уповноваженим суб'єктом, але завжди забезпечені можливістю державного примусу щодо їх реалізації. Міри захисту, як правило, не пов'язані з засудженням поведінки правопорушника (наприклад, двостороння реституція при визнанні угоди недійсною, ст. 216 ЦК України).

Міри відповідальності, крім відновлення прав потерпілого, завжди спричиняють несприятливі наслідки у майновій сфері особи, яка такі права порушила. Обов'язковими ознаками цивільно-правової відповідальності є негативні несприятливі наслідки у майновій сфері правопорушника; осуд правопорушення і правопорушника; можливість державного примусу.

Негативні несприятливі наслідки у майновій сфері правопорушника означають зменшення частини його майна. Осуд - це негативна реакція держави і суспільства на правопорушення і правопорушника [34,с.84].

Державний примус виражається у тому, що міри відповідальності встановлюються у правових нормах, реалізація яких забезпечується примусовою силою держави. Юридична відповідальність завжди призводить до негативних наслідків для винної особи, обмеження її майнових, особистих чи інших інтересів. Тобто правопорушник повинен нести додаткові обтяження. Такими обтяженнями або несприятливими для правопорушника наслідками можуть бути:

- заміна невиконаного обов'язку новим;
- заміна основного обов'язку новим, додатковим, часто має місце при порушенні абсолютних суб'єктивних;
- приєднання до порушеного обов'язку нового;
- зміна або припинення правовідношення.

Умовами цивільно-правової відповідальності є наявність:

- протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи;
- шкідливого результату такої поведінки (шкоди);
- причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою;
- вини особи, яка заподіяла шкоду.

Перші три умови - протиправність, шкода, причинний зв'язок є об'єктивними і належать до такого елемента складу правопорушення, як об'єктивна сторона, а четверта - вина - є суб'єктивною підставою цивільно-правової відповідальності і належить до суб'єктивної сторони у складі правопорушення.

Протиправна поведінка - це поведінка відповідальної особи, що не відповідає вимогам закону, договору, яка тягне за собою порушення (зменшення, обмеження) майнових прав (благ) і законних інтересів іншої особи, дістала вираження у невиконанні чи неналежному виконанні договірною зобов'язання або в заподіянні позадоговірної шкоди життю, здоров'ю чи майну іншої особи тощо. Протиправність у цивільному праві обов'язково порушує і об'єктивне, і суб'єктивне цивільне право [28, с. 213].

Поведінка визнається протиправною незалежно від того, знав чи не знав правопорушник про неправомірність своєї поведінки.

Протиправна поведінка завжди проявляється у конкретних формах, які безпосередньо пов'язані з характером юридичних обов'язків.

Шкода. Під шкодою розуміють зменшення або втрату (загибель) певного особистого чи майнового блага. Зменшення або втрата майна потерпілого тягне за собою виникнення майнової шкоди, а також особистого блага - немайнової шкоди, яку також називають моральною шкодою.

Оскільки відшкодування шкоди можна застосовувати у всіх випадках порушення цивільних прав, за деякими винятками, передбаченими законом або договором, ця форма цивільно-правової відповідальності належить до загальних умов цивільно-правової відповідальності.

Одним із способів відшкодування майнової шкоди є відшкодування збитків. Як правова категорія, збитки - це викликані неправомірною поведінкою негативні наслідки у майновій сфері потерпілого. Збитками також називають грошовий вираз майнової шкоди. Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі [22, с. 100].

Майнова шкода поділяється на дві частини. Перша частина негативних наслідків називається реальною шкодою і виражається у зменшенні (пошкодженні або знищенні) майна потерпілого згідно ст. 22 ЦК України.

Реальна шкода містить у собі витрати, які особа, права якої порушено, зробила або мусить зробити для відновлення порушеного права у зв'язку з втратою або пошкодженням її майна, тобто як витрати, що особа вже зазнала, так і витрати на поладження пошкодженої речі, які особа вимушена буде здійснити. Розмір відшкодування шкоди при пошкодженні майна складе різниця між вартістю майна до його пошкодження і після, а не вартість одного окремо взятого пошкодженого елемента речі.

Пошкодження речі може означати всі несприятливі зміни як тимчасового характеру (тобто ті, що вимагають певних витрат на їх поладження), так і незворотні, які допускають використання речей за призначенням, але зі зниженням їх вартості, а також іноді такі, що призводять до загибелі речі. На вимогу особи, якій завдано шкоди, майнова шкода може бути відшкодована і в інший спосіб, зокрема шкода, завдана майну, може відшкодовуватися в натурі (передання речі того самого роду та тієї самої якості, поладження пошкодженої речі тощо).

Доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене, називають упущеною вигодою (неодержаними доходами). Якщо особа, яка порушила право, у зв'язку з цим одержала доходи, то розмір упущеної вигоди, що має відшкодовуватись особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право. Проте законодавством можуть бути встановлені винятки із загального правила.

Різниця між реальною шкодою та упущеною вигодою полягає у тому, що в першому випадку майно кредитора (потерпілого) внаслідок заподіяння шкоди зменшується, а в другому випадку не збільшується, хоча мало б збільшитися, якби не було шкідливої поведінки іншої сторони.

Відшкодування позадоговірної шкоди відбувається за принципом генерального делікту, тобто повного відшкодування заподіяної шкоди. Конкретні механізми і порядок обрахування заподіяної шкоди можуть бути в

окремих випадках встановлені законом. Встановлення певних правил відшкодування стосується, в першу чергу, відшкодування шкоди, заподіяної життю і здоров'ю громадян, що є додатковою гарантією об'єктивного обрахування заподіяної шкоди.

Моральна (немайнова) шкода - це такі наслідки правопорушення, які не мають економічного змісту і вартісної форми, можуть полягати у:

1. фізичному болу та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
2. душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
3. душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна;
4. приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи згідно ст. 23 ЦК України.

Причинний зв'язок. Важливою умовою цивільно-правової відповідальності є причинний зв'язок між протиправною поведінкою правопорушника і шкодою, якої зазнала потерпіла сторона. Доказ наявності причинного зв'язку є обов'язком кредитора (потерпілого). У зв'язку з тим, що цивільним правом для притягнення до цивільної відповідальності допускається неповний склад правопорушення, встановлення причинного зв'язку є необхідним лише в умовах, коли така шкода дійсно заподіяна. Якщо немає шкоди, немає необхідності доказувати існування причинного зв'язку.

Протиправна поведінка особи тільки тоді є причиною шкоди, коли вона прямо (безпосередньо) пов'язана зі збитками. Непрямий (опосередкований) зв'язок між протиправною поведінкою і збитками означає лише, що поведінка оцінюється за межами конкретного випадку і, відповідно, за межами юридичне значимого зв'язку.

Вина особи. Вина заподіювача збитку є суб'єктивним елементом складу цивільного правопорушення. Наявність його обов'язкова; відсутність - свідчить про те, що складу правопорушення немає, а тому не може бути, за загальним правилом, і відповідальністю за нього [68, с. 76].

Завданням цивільного права є усунення шкідливих наслідків, заподіяних правопорушенням, і для нього є важливим лише одне - встановити наявність правопорушення, що дає підстави покласти відповідальність на винну особу, яка його заподіяла. У зв'язку з тим, що міри цивільно-правової відповідальності не тільки спрямовані на задоволення майнового інтересу потерпілого, а й призначені запобігати цивільному правопорушенню поряд з протиправністю, збитками і причинним зв'язком, необхідна ще одна умова відповідальності - вина заподіювана шкоди. Вина у цивільному праві розглядається як психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її наслідків.

Вина є умовою відповідальності не лише фізичної (громадянина), а й юридичної особи. У зобов'язаннях із заподіяння шкоди вина юридичної особи проявляється у винних діях чи бездіяльності її працівників, вчинених під час виконання ними своїх трудових (службових) обов'язків. Підприємницькі товариства, кооперативи відшкодовують шкоду, завдану їхнім учасником (членом) під час здійснення ним підприємницької або іншої діяльності від імені товариства чи кооперативу.

Така відповідальність є відповідальністю самої юридичної особи, у зв'язку з чим особа відповідає не за чужі, а за свої дії. Вина юридичної особи може виражатися як у діях окремих осіб, так і в діях усього колективу. Хоча вина юридичної особи і виражається у вині конкретних осіб, діяльність юридичної особи здійснюється, як правило, не однією особою, а колективом, у якому відсутність, недогляд або помилка певної особи можуть і повинні бути замінені діями інших членів колективу. Саме тому невинність конкретного виконавця не означає відсутності вини юридичної особи в цілому, і навпаки,

вина юридичної особи не може зводитися лише до вини окремих осіб і є виною колективу як єдиного цілого [68, с. 82].

Шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадової або службової особи органу державної влади, органу влади або органу місцевого самоврядування при здійсненні нею своїх повноважень, відшкодовується державою або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цієї особи відповідно ст. 1174 ЦК України.

У разі, коли законодавством допускається покладення виконання зобов'язання на третіх осіб, відповідальність за виконання або неналежне виконання зобов'язання несе сторона за договором, з якого виникло правопорушення, якщо законодавством або договором не передбачено, що відповідальність несе безпосередній виконавець.

Отже, боржник відповідає як за власну винну поведінку, так і за вину залучених ним до виконання зобов'язання третіх осіб, на яких було перекладено виконання свого обов'язку повністю або частково статті 528, 618 ЦК України.

У разі, коли шкода заподіяна за наявності вини обох сторін, тобто як боржника (потерпілого), так і кредитора, вводиться поняття змішаної вини.

Оскільки при змішаній вині неможливо визначити, яка частина збитків є наслідком винної поведінки боржника, яка - самого кредитора, єдиним критерієм, яким можна керуватися при розподілі між ними збитків, може бути ступінь (форма) вини боржника і кредитора. При цьому чим більшим є ступінь вини однієї зі сторін, тим більша частина збитків їй належить.

У позадоговірних зобов'язаннях:

1) враховується тільки груба вина потерпілого, а проста (легка) необережність значення не має;

2) відповідальність «безпосереднього заподіювача шкоди може бути не тільки зменшено, а й звільнено його від відповідальності взагалі» [81, с. 43].

Слід зауважити, що шкода, завдана потерпілому внаслідок його умислу, не відшкодовується. Якщо груба необережність потерпілого сприяла виникненню або збільшенню шкоди, то залежно від ступеня вини потерпілого (а в разі вини особи, яка завдала шкоди, - також залежно від ступеня її вини) розмір відшкодування зменшується, якщо інше не встановлено законом.

Отже, цивільно-правова відповідальність – установа законом негативна реакція держави на цивільне правопорушення, що виявляється у позбавленні особи певних цивільних прав чи накладенні на неї обов'язків майнового характеру.

Питанням відповідальності посадових осіб в господарських товариствах в законодавстві України приділяється замало уваги. Передусім посадовими особами товариства визнаються голова і члени його виконавчого органу, голова ревізійної комісії, а також голова і члени спостережної ради у тих товариствах, де її створено. Між товариством і його виконавчими органами складаються корпоративні відносини, оскільки останні є тими складовими юридичної особи, через які вона здійснює свою дієздатність. Здійснення органами своєї діяльності становить корпоративне управління. До складу цих органів обираються чи призначаються певні фізичні особи – менеджери, які, власне, і здійснюють безпосередньо їх компетенцію. З іншого боку, менеджери перебувають з товариством у трудових відносинах, а відтак, є працівниками і тому на них поширюється трудове законодавство. З огляду на відсутність гармонізації між трудовим і корпоративним законодавством виникають труднощі зі здійсненням прав, виконанням обов'язків та відповідальністю такої категорії працівників, як менеджери.

Особливість правового становища менеджерів обумовлено їхніми трудовими відносинами з товариством, незалежно від того, що вони можуть бути також акціонерами (учасниками) товариства. Тому їхня відповідальність

повинна випливати з невиконання або неналежного виконання своїх посадових обов'язків і не змішуватися з відповідальністю акціонерів (учасників). Утім, будучи членами органів товариства, вони є учасниками корпоративних відносин і тому слід говорити про цивільно-правову відповідальність цих осіб. Навряд чи вірно стверджувати про їх відповідальність як акціонерів і вказувати, що вони несуть повну відповідальність, яка вартістю акцій не обмежується [54, с. 145]. Подібний підхід, крім того, що порушує рівність правового становища акціонерів, не відповідає сутності справ, адже акціонери несуть ризик збитків, а не відповідають у межах вартості акцій.

Для порівняння, в одних країнах допускається притягнення до відповідальності членів органів управління товариством, якщо вони не здійснюють свою діяльність розумно; в інших країнах – потрібна наявність серйозної вини для притягнення їх до відповідальності. Так, в акціонерному законодавстві Німеччини передбачено відповідальність органів управління товариством у випадку, коли не додержана «дбайливість старанного і сумлінного управляючого». Навпаки, у США відповідальність посадової особи настає лише при вчиненні серйозного проступку або умисної дії з її боку, в окремих штатах підставою для притягнення до відповідальності може бути надзвичайна недбалість.

З огляду на вищевикладене, можна зробити декілька висновків. По-перше, члени виконавчого органу несуть за загальним правилом відповідальність, передбачену трудовим законодавством. За умов, якщо вони вступають у відносини від імені товариства, укладають договори з третіми особами і не додержуються при цьому вимог ЦК України стосовно обов'язків представництва, то вони притягуються до цивільно-правової відповідальності. По-друге, якщо в товаристві одноособовий виконавчий орган, то особа, яка є керівником, в подібних випадках притягується до цивільно-правової відповідальності, тобто має повністю відшкодувати заподіяну товариству шкоду. І, по-третє, якщо в товаристві колегіальний виконавчий орган, то його

члени притягуються до солідарної відповідальності, за винятком тих з них, хто не був присутнім при вирішенні питання про вчинення правочину, яким було завдано збитків товариству, або голосував проти.

Трудове право України передбачає два види відповідальності: дисциплінарну та матеріальну. Відповідальність за трудовим правом є самостійним видом юридичної відповідальності, що полягає у передбаченому нормами трудового права обов'язку винній особі відповідати за вчинене трудове правопорушення і понести відповідні санкції. Підставою такої відповідальності є трудове правопорушення – винне протиправне діяння, яке полягає у невиконанні або порушенні трудових обов'язків працівником. Трудове правопорушення складається з двох різновидів: дисциплінарного проступку та трудового майнового правопорушення. Особливості кожного з видів правопорушення зумовлюють застосування двох видів відповідальності в трудовому праві, а саме: дисциплінарної і матеріальної.

Дисциплінарна відповідальність – це один із видів юридичної відповідальності. Суть її полягає в обов'язку працівника відповідати перед власником або уповноваженим ним органом за вчинений ним дисциплінарний проступок і понести дисциплінарне стягнення, передбачені нормами трудового права.

У статті 147 КЗпП України передбачено, що за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів дисциплінарного стягнення: догана або звільнення .

Стаття 40 та 41 КЗпП України закріплює законні випадки коли можна на працівника накласти дисциплінарне стягнення.

Дисциплінарне стягнення застосовує орган, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника.

Спеціальну дисциплінарну відповідальність передбачено тільки для конкретно визначених категорій працівників на підставі статутів та положень про дисциплінарну і спеціальних нормативних актів. Вони характеризуються спеціальним суб'єктом дисциплінарного проступку, особливим характером дисциплінарного проступку, спеціальними видами дисциплінарних стягнень, особливим порядком накладення та оскарження дисциплінарного стягнення.

Спеціальним суб'єктом є працівник, який несе дисциплінарну відповідальність за спеціальними нормативно-правовими актами – статутами, положеннями, законами, наприклад, Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади України, затверджене Указом Президента України від 12 березня 1996 р.; Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016р.; Закон України «Про державну службу» від 10 червня 2015 р.; Закон України «Про телекомунікації» від 01 березня 2016 р.

Так, відповідно до ст.. 64 Закону України «Про державну службу» за невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених цим законом та іншими нормативно правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією, а також порушення правил етичної поведінки та інше порушення службової дисципліни державний службовець притягається до дисциплінарної відповідальності у порядку. Встановленому цим законом.

У ст.. 65 цього закону встановлено підставу притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності, а також чітко визначено, які діяння вважаються дисциплінарними проступками. Зокрема, підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, тобто протиправної винної дії або бездіяльності чи прийняття рішення, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, встановлених цим законом та іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення.

Відповідно до ч.1 ст.66 Закону України «Про державну службу» до державних службовців застосовується один із таких видів дисциплінарного стягнення:

- зауваження;
- догана;
- попередження про неповну службову відповідальність;
- звільнення з посади державної служби.

Дисциплінарні стягнення, передбачені пунктами 2-4, накладаються виключно за пропозицією та поданням дисциплінарної комісії. За кожний дисциплінарний проступок до державного службовця може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення. Дисциплінарне стягнення має відповідати характеру і тяжкості вчиненого дисциплінарного проступку та ступеню вини державного службовця.

Для здійснення дисциплінарного провадження з метою визначення вини, характеру і тяжкості вчиненого дисциплінарного проступку утворюється дисциплінарна комісія з розгляду дисциплінарних справ.

Протягом строку дії дисциплінарного стягнення (крім зауваження) заходи заохочення до державного службовця не застосовується.

Отже, відповідальність за шкоду, завдану незаконними діями (бездіяльністю) посадових осіб під час здійснення повноважень, має покладатися сповна на суб'єкт, який виконував відповідні повноваження.

Також для настання цивільно-правової відповідальності не має значення характер незаконної діяльності і ступінь вини конкретної посадової особи. Дії або бездіяльність посадової особи можуть містити ознаки злочину або кваліфікуватися як адміністративне правопорушення чи дисциплінарний проступок. Не мають значення мотиви скоєння протиправних дій, чи це корислива зацікавленість, чи правова неграмотність. Відповідальність

посадових осіб зумовлена тим, що повноваження, якими скористалася особа, надані їй в інтересах відповідного публічно правового утворення, у зв'язку з чим останнє містить ризик несприятливих наслідків діяльності правопорушника.

РОЗДІЛ 3

Перспективи удосконалення законодавства у сфері застосування заходів юридичної відповідальності до посадових осіб суб'єктів підприємництва

3.1 Імплементація зарубіжного досвіду застосування заходів відповідальності посадових осіб за здійснення неправомірної підприємницької діяльності

Сучасний стан розвитку України та її прагнення до інтеграції в єдиний європейський простір вимагає фундаментальних та комплексних змін у багатьох сферах життєдіяльності держави. Безумовно, однією з таких сфер є кримінально-правова політика.

Одним із актуальних питань нині є з'ясування правової природи, змісту та значення кримінальної відповідальності юридичних осіб у законодавстві зарубіжних держав, з метою визначення доцільності та механізму запровадження такої відповідальності в Україні.

Дане питання останнім часом все частіше дискутується в наукових колах, оскільки, ринковим відносинам сучасної України властиво те, що поряд із фізичними особами часто суспільно небезпечні діяння (наприклад, ухилення від сплати податків, шахрайство з фінансовими ресурсами, фіктивне банкрутство та підприємництво, рейдерські захоплення, здійснення контрабандного експорту або імпорту товару, маніпулювання цінами на ринку товарів і послуг та ін.) вчиняються і юридичними особами, а точніше їхніми представники в інтересах цих осіб, що становить для суспільства велику небезпеку [4].

У зв'язку із цим Верховною Радою України було ухвалено проект Закону України № 2990 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання плану дій щодо лібералізації Європейським союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб)» [3]. На даний час цей закон в Україні набуває чинності. В цьому контексті вивчення досвіду окремих країн, де вироблена практика притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб.

У США та Англії кримінальна відповідальність юридичних осіб і деяких інших корпорацій існує вже протягом декількох десятиліть. Кримінальна відповідальність до юридичних осіб застосовується й у інших країнах загального права – Канаді, Австралії, Шотландії, Ірландії, Індії тощо, також у низці країн романо-германської правової сім'ї: Австрії, Нідерландах, Франції, Бельгії, Португалії, Люксембурзі, Японії та ін.; скандинавської – Данії, Норвегії, Фінляндії, Ісландії, у країнах мусульманської (Йорданія, Ліван, Сирія), соціалістичної (КНР) та постсоціалістичної (Словенія, Угорщина, Румунія, Литві, Естонія, Молдові та ін.), а також змішаної (Ізраїль) правових систем [5, с. 274].

У деяких країнах (ФРН, Швеції, Італії, Іспанії, Швейцарії) встановлена так звана «квазікримінальна» (адміністративно-кримінальна) відповідальність юридичних осіб, ознакою якої є те, що законодавство не визнає юридичних осіб суб'єктами злочину, але у ряді випадків, зокрема передбачених окремими нормативними актами, до них можуть застосовуватися різноманітні кримінальні санкції.

В Україні також багато прихильників «квазікримінальної» відповідальності юридичних осіб. Вони вважають, що чинним законодавством України уже встановлено велику кількість різноманітних адміністративних санкцій, які застосовуються до юридичних осіб у разі порушення ними законодавства. Зокрема, такі санкції передбачені податковим, митним,

антимонопольним законодавством, природоохоронним законодавством та багатьма іншими нормативно-правовими актами України.

Відповідно до Кримінального кодексу Франції 1992 р., який вступив у дію з 1994 р., до кримінальної відповідальності можна притягнути будь-яку юридичну особу, за винятком держави. В першу чергу мова йде лише про юридичних осіб приватного права, про комерційні товариства, різноманітні асоціації, фонди та інші громадсько-правові об'єднання, про приватні організації, які мають законодавче походження та профспілки, а також про осіб публічного права, крім держави.

Згідно зі ст. 121-2 Кримінального Кодексу Франції юридичні особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності як поряд із фізичними особами, так і самостійно [1, с.19].

Окрім штрафу до юридичних осіб, в окремих країнах, найчастіше застосовують такі санкції:

- 1) спеціальна конфіскація (Албанія, Бельгія, Ірак, США, Франція);
- 2) обмеження діяльності юридичної особи, в тому числі заборона займатись окремими видами діяльності, закриття підрозділів чи філіалів (Албанія, Бельгія, Франція, Іспанія, Литва, Молдова, Перу);
- 3) тимчасове припинення діяльності юридичної особи (Іспанія, Перу);
- 4) ліквідація юридичної особи (Бельгія, Литва, Молдова, Перу, Франція);
- 5) публікація вироку у ЗМІ (Бельгія, Франція) [7,с.20].

Враховуючи практику низки країн, погоджуємося із потребою запровадження в Україні кримінальної відповідальності юридичних осіб, доцільність чого обумовлюється наступним:

- 1) оскільки значна кількість злочинів вчинюється через юридичних осіб, єдиним ефективним методом боротьби з корпоративною злочинністю є застосування до них прямих каральних санкцій;

- 2) притягувати до кримінальної відповідальності виключно фізичних осіб за дії, які вони вчиняють у рамках компаній і своїх посадових обов'язків, несправедливо і це не дозволить досягнути бажаного результату, адже структурні недоліки в організації не зникнуть, якщо одного з її співробітників буде засуджено;
- 3) альтернативні види відповідальності підприємств (адміністративна, господарська) не дають таких процесуальних гарантій як кримінальна;
- 4) на юридичну особу може бути накладено штраф, який значно перевищує максимальний розмір штрафу для індивіда, а також велике значення має сам факт засудження юридичної особи;
- 5) на міжнародному рівні держави надають правову допомогу лише по кримінальних справах, а злочинна діяльність корпорацій дедалі більше носить транснаціональний характер [2].

Різні аспекти попередження, профілактики та запобігання адміністративним правопорушенням досліджували у своїх працях українські вчені: В.Б. Авер'янов, А.Б. Агапов, О.М. Бандурка, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, І.Л. Бородін, Ю.А. Ведерніков, Є.С. Герасименко, І.П. Голосніченко, С.Т. Гончарук, Т.О. Гуржій, В.В. Доненко, Р.А. Калюжний, Л.В. Коваль, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, О.І. Миколенко, В.І. Олефір, О.І. Остапенко, С.В. Петков, Л.Л. Попов, М.М. Тищенко, О.А. Троянський, Н.В. Хорощак, О.В. Чекаліна, О.П. Шергін, В.К. Шкарупа та інші. Проте питання зарубіжного досвіду запобігання адміністративним правопорушенням досліджені більшою мірою фрагментарно.

Цікаво розглянути розвиток інституту адміністративної відповідальності у Франції та Федеративній Республіці Німеччини. Фактично обидві названі країни становлять основу окремих самостійних моделей адміністративної відповідальності. Адже на сьогодні є досить поширеною думка про те, що існуюче в сучасних зарубіжних країнах адміністративне право, з певною умовністю, поділяється на такі дві моделі: 1) модель, що

характерна для Франції та країн, котрі запозичили її правову систему; 2) модель, що властива Німеччині й країнам, де доміную вплив німецького права. Звісно, існує також модель, типова для країн, що не визнають відокремленості адміністративного законодавства, - США, Велика Британія та інші країни з англосаксонськими правовими традиціями. При цьому законодавство країн Заходу під адміністративною відповідальністю передбачає дещо інші відносини, ніж, наприклад, законодавство України. Тому особливу увагу слід приділити саме провідним системам континентального права, до яких власне і належить Україна.

Слід зазначити, що на сьогодні концепція адміністративної відповідальності у Німеччині та Франції має такі характеристики: є управлінською (органи публічної влади і їх посадові особи вступають між вертикальні відносини влади та підпорядкування, у ході реалізації яких можуть вчинятися певні види адміністративних правопорушень); публічно-сервісною (органи публічної влади вступають у відносини з фізичними та юридичними особами з метою надання їм публічних послуг і вимогою дотримуватися певних правил поведінки, зафіксованих у законах та інших нормативних актах, у ході реалізації яких можуть вчинятися певні види адміністративних правопорушень); правозахисною (притягнення до адміністративної відповідальності фізичних та юридичних осіб, а також посадових осіб і органів публічної влади, які вчинили адміністративні правопорушення) [4, с. 115].

Німецьке адміністративне право, що фактично вважається правом публічного управління, розвивається в руслі континентально-європейської традиції. У Німеччині адміністративні проступки з точки зору систематизації відносяться до криміналістично-правового галузевого боку сфери. Однак право адміністративних проступків відрізняється від кримінального права змістовими аспектами. Крім того, якщо певне діяння має ознаки як злочину, так і адміністративного проступку (наприклад, порушення правил дорожнього

руху, як проступок, і настання тяжких наслідків від такого порушення, як злочин), то перевагу у застосуванні має німецький кримінальний закон.

Слід урахувати, що на сучасному етапі українська система права адміністративних проступків та адміністративної відповідальності системно наближена не до адміністративного права Німеччини в сенсі права управління, а саме до права кримінального. Йдеться про основний, закладений в українському праві адміністративних проступків та адміністративної відповідальності принцип винної відповідальності та застосування заходів примусу до осіб, визнаних винними у вчиненні адміністративного правопорушення.

Суттєво різниться підхід до усвідомлення адміністративної відповідальності у Франції. На думку Е. Талапіної, до зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на адміністративне право цієї країни, слід віднести рух європейської інтеграції, глобалізацію, реформу децентралізації, проникнення інформаційних технологій в управління. Французьку модель адміністративної відповідальності фактично можна вважати «стрижнем» адміністративного права. Чітко дотримуючись доктрини публічного права, французькі адміністративісти досить детально розробили більшість аспектів регулювання нормами адміністративної відповідальності. Зокрема для цієї моделі залишається сталою тенденція до детального регулювання адміністративних відносин, поєднання матеріальних і процесуальних норм, ретельної регламентації процедур прийняття рішень і відповідальності.

Французькі науковці зазначають, що тут адміністративна відповідальність по суті мало чим відрізняється від цивільної відповідальності, про що свідчать численні судові постанови. У французькому адміністративному праві, як і праві цивільному, передбачена відповідальність саме за винне діяння, яке було доведене з точки зору невиконання правового зобов'язання. Фактично у французькій правовій доктрині виходять із того, що сутність адміністративного права полягає в його правозахисному характері.

Тому судова практика серед видів судових спорів виділяє два види, що виявляються у ході реалізації державної влади у галузі її організаційного оформлення та матеріальної частини. Йдеться про спори, які стосуються: неправильних службових дій, що не тягнуть за собою відповідальності винної особи – службовий проступок, які в адміністративній судовій практиці передбачають відповідальність адміністративного органу, але не його співробітника; особистої вини (члена адміністративного органу на відміну від вини адміністративного органу), яка перебуває в компетенції із кримінальних і цивільних прав, передбачає особисту вину співробітника, а не адміністративного органу, де він працює, оскільки судове провадження стосується його особисто, а відомство не несе відповідальності за особисту вину свого співробітника).

Стратегічним напрямом розвитку адміністративного права зарубіжних країн є пошук опори нормотворчої діяльності у фундаментальних правах і свободах людини. Адже з позиції прав людини адміністративне право завжди було зміщено, оскільки саме від виконавчої влади і захищаються права громадян.

Здебільшого у країнах Європи немає єдиного нормативного акта в якому об'єднуються склади адміністративних деліктів. Проте більшість держав мають закони змішаного характеру, в яких поєднані загальні матеріальні положення (про адміністративні порушення, суб'єктів відповідальності, стягнення тощо), та процедурні положення про порядок накладення адміністративних стягнень (Німеччина, Швейцарія, Австрія, Італія, Португалія).

Також цікаво згадати про Закон «Про право адміністративних покарань» Швейцарської конфедерації, який передбачає можливість оскарження постанови про адміністративне покарання за допомогою заперечення, яке подається протягом 30 днів до суб'єкта, який ухвалив цю постанову: федерального органу управління, органу поліції та інших органів,

наділених публічно-правовими повноваженнями. До того ж орган, який розглядає заперечення при потребі, тобто при наявності нововиявлених обставин, які обтяжують відповідальність порушника, може призначити суворе покарання, яке оформлюється у формі розпорядження [22, с. 159]

О.З. Захарчук на підставі аналізу наукових джерел та нормативно-правових актів чинного законодавства України й зарубіжних країн доводить необхідність ширшого залучення недержавних організацій до вирішення питань запобігання корупції та розбудови інститутів громадянського суспільства. Особливу увагу вона звертає на роль засобів масової інформації, які часто викривають випадки корупції та проводять незалежні розслідування. Деякі антикорупційні механізми (проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, запровадження обмежень щодо працевлаштування осіб, які звільнилися з посад або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, здійснення спеціальної перевірки у разі прийняття на службу тощо) вже почали застосовувати у вітчизняному антикорупційному законодавстві, почасти внаслідок виконання Україною взятих на себе перед світовою спільнотою зобов'язань. Однак, зважаючи на те, що наша держава не мала досвіду практичного застосування вказаних механізмів, доцільно приділити більше уваги питанням вивчення досвіду становлення і впровадження цих механізмів, що мало місце в зарубіжних державах, з подальшою можливістю застосування в нашій державі [44, с. 8-9].

Узагальнивши норми міжнародно-правових актів та інших документів, які стосуються боротьби з корупцією, О.З. Захарчук серед них виокремлює такі, що передбачають кримінальну відповідальність, адміністративні заходи та законодавчі механізми запобігання корупції, процедури виявлення та притягнення до відповідальності корумпованих службовців, правові положення з питань економічних заходів подолання корупції. Світовий досвід вказує на те, що встановлення обмежень для публічних службовців щодо одержання подарунків, пов'язаних із виконанням публічних обов'язків, є

одним із способів запобігти можливому конфлікту інтересів. Без таких положень жодна із внутрішньодержавних систем запобігання корупції не буде ефективною. Крім того, це важливо з огляду на необхідність забезпечення довіри населення до публічної адміністрації, впевненості в її неупередженості та справедливості. Не менш небезпечними діями є ненадання службовими особами інформації щодо своїх прибутків; внесків для політичних цілей; банківських операцій. О.З. Захарчук звертає увагу на важливість діагностування (розпізнавання) корупційних ситуацій та їх профілактику (запобігання, вжиття заходів з недопущення виникнення таких ситуацій) шляхом розроблення та впровадження науково обґрунтованих методик. Одним з основних напрямків у сфері запобігання корупції є виявлення корупційних ризиків, які можуть виникнути в діяльності державних службовців, а також усунення умов та причин виникнення цих ризиків [44, с. 11-12].

Враховуючи вищезазначене, запобігання адміністративним корупційним правопорушенням, з урахуванням зарубіжного досвіду, може передбачати такі заходи: зменшення готівкового обігу та розширення сучасних форм електронних засобів розрахунків і звітності, що сприятиме удосконаленню заходів фінансового контролю стосовно декларування доходів та видатків службовців і членів їхніх родин; делегування частини повноважень державних органів у сфері запобігання корупції інститутам громадянського суспільства з метою протидії низовій корупції; контроль за цільовим використанням соціальних виплат, прозорість і підконтрольність оперативному парламентському контролю бюджетної політики; зменшення монополії і створення конкуренції у сфері надання державних послуг, відмова від позабюджетних фондів, з яких здійснюються виплати службовцям; підвищення правової культури державних службовців, їх компетентності та професіоналізму, жорстка регламентація посадових повноважень тощо. Крім того, О.З. Захарчук пропонує внести зміни й доповнення до чинного законодавства України щодо встановлення відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення у разі, якщо керівник такої юридичної особи від її

імені та в її інтересах надає посадовій (службовій) особі деякі блага, переваги, пільги матеріального чи нематеріального змісту. Наявність в антикорупційному законодавстві правових норм щодо відповідальності юридичної особи матиме, на її думку, стримувальний, попереджувальний ефект, змушуватиме юридичні особи створювати спеціальні програми щодо дотримання вимог законодавства шляхом ухвалення кодексів поведінки працівників компаній [44, с. 12-13].

Одним із найбільших переваг країн Європи є те, що депутатська недоторканість хоча і є, але при цьому не проголошується парламентський імунітет.

Аналізуючи європейське законодавство, можна дійти висновку, що в більшості країн Європи інститут парламентського імунітету закріплено на конституційному рівні або в окремих законах. Тільки в конституціях Боснії й Герцеговини, Королівства Нідерланди, конституційних актах держави-міста Ватикану та Великої Британії відсутні норми щодо депутатської недоторканності. Наприклад, у Конституції Королівства Данія проголошено недоторканність парламенту в цілому; ця позиція виражена в ст. 34 в такому формулюванні: «Фолькетинг користується правом недоторканності. Будь-яка особа, що посягає на його безпеку чи свободу, видає наказ чи виконує наказ, який загрожує Фолькетингу, вважається винною у вчиненні державної зради».

Аналізуючи зарубіжне законодавство, можна дійти висновку, що в більшості європейських країн депутатський імунітет має обмежений характер, причому такі обмеження можуть стосуватися певного часового проміжку чи строку повноважень народного обранця, вчинення певних процесуальних дій щодо особи з «імунітетом», ступеня тяжкості вчиненого ним протиправного діяння.

Слід зазначити, що повне скасування парламентського імунітету від кримінального переслідування не є типовою властивістю для більшості країн Європи. Така практика притаманна здебільшого країнам з англосаксонською

правовою системою. Наприклад, у Великій Британії член парламенту не може бути позбавлений волі без санкції Палати громадян (так званої House of Commons) у зв'язку із цивільним процесом (адже в деяких країнах закон допускає позбавлення волі банкрутів і боржників) у період сесії та 40 днів до її початку й після її закінчення. Проте парламентарій не користується імунітетом проти арешту у зв'язку з порушенням і розслідуванням кримінальної справи. Зокрема, для його арешту достатньо формальної згоди голови палати. У цілому в англійських країнах недоторканності парламентаріїв у сфері кримінально-правових відносин не існує по суті.

Цікавим фактом є те, що деякі норми європейських конституцій містять положення щодо призупинення деяких кримінально-процесуальних термінів (строків). Частиною 3 ст. 105 Конституції Польщі передбачено, що у випадку відмови парламенту позбавити депутата недоторканності «перебіг строку давності припиняється аж до закінчення терміну повноважень». Також Конституцією Мальти передбачено відтермінування виконання винесеного депутату вироку у вигляді страти чи тюремного ув'язнення для того, щоб дати йому «можливість здійснити апеляційне оскарження судового рішення».

Конституціями Бельгії, Болгарії, ФРН, Греції, Ісландії, Іспанії, Італії, Кіпру, Латвії, Князівства Ліхтенштейн, Великого Герцогства Люксембург, Князівства Монако, Королівства Норвегія, Польщі, Словаччини, Франції, Чехії, Актом про Риксдаг Швеції чітко встановлюються види кримінально караних діянь чи обставин, які виключають недоторканність. Такою обставиною, наприклад, може бути затримання на місці злочину. Цікавою особливістю є також те, що Конституцією ФРН передбачено затримання парламентарія «протягом дня, що настає за днем скоєння злочину».

Ініціювання зняття депутатського імунітету та процедура прийняття рішення про зняття імунітету в різних європейських країнах визначається порізно. Однак остаточно рішення приймається парламентом більшістю голосів, у багатьох випадках – на підставі рекомендацій профільного

парламентського комітету. Ініціаторами зняття імунітету можуть бути різні суб'єкти, наприклад у Данії, Люксембурзі, Франції та Німеччині – Генеральний прокурор чи Міністерство юстиції; в Іспанії – Голова Верховного Суду; проте у Фінляндії право безпосереднього звернення до парламенту мають органи та посадові особи, що проводять слідство.

Зарубіжний законодавець практично завжди уникає прямого встановлення основ позбавлення депутатської недоторканності, надаючи парламенту гранично широких повноважень щодо цього. Найчастіше привід для порушення питання про позбавлення недоторканності опосередковано вказується в повідомленні про застосування кримінально-процесуальних дій до депутата (конституції ФРН, Латвії, Литви, Князівства Ліхтенштейн, Великого Герцогства Люксембург, Македонії, Мальти, Князівства Монако, Польщі, Франції, Фінляндії).

Таким чином, проаналізований позитивний зарубіжний досвід запобігання адміністративним правопорушенням заслуговує на увагу вітчизняних науковців та юристів-практиків, а деякі його елементи можуть бути запозичені з метою імплементації в національне законодавство та юридичну практику.

У сфері запобігання корупційним правопорушенням підтримується думка щодо запозичення зарубіжного досвіду у цій серії, а саме: зменшення готівкового обігу та розширення сучасних форм електронних засобів розрахунків і звітності, що сприятиме удосконаленню заходів фінансового контролю стосовно декларування доходів та видатків службовців і членів їхніх родин (позитивний досвід США та країн Європейського Союзу). Раціональною є пропозиція і щодо встановлення відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення у разі, якщо керівник такої юридичної особи від її імені та в її інтересах надає посадовій (службовій) особі деякі блага, переваги, пільги матеріального чи нематеріального змісту.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в рамках однієї наукової статті неможливо дослідити всі елементи позитивного досвіду запобігання правопорушенням у зарубіжних країнах, що обумовлює перспективність подальшого дослідження даної тематики.

3.2 Шляхи удосконалення національного законодавства у сфері юридичної відповідальності посадових осіб

Сьогодні на значну увагу заслуговує питання юридичної відповідальності посадових осіб. Ця проблема є актуальною не тільки в адміністративно-правовій науці, але й особливо гостро постала на практиці, що зумовлено проведенням правової реформи в усіх сферах управління.

Дуже важливим є закріплення поняття «посадова особа» з метою усунення прогалин та уникнення колізій. Пропонується відійти від суто галузевого підходу до питання визначення поняття «посадова особа» та на законодавчому рівні закріпити загальне поняття посадової особи для всіх галузей права та шляхом внесення змін до чинних нормативно-правових актів усунути невизначеність терміну «посадова особа» та підміну його поняттям «службова особа».

Сучасне законодавство про адміністративну відповідальність має багато недоліків. У КУпАП та інших законах, які встановлюють адміністративну відповідальність, нерідко містяться прогалини, норми, які суперечать одна одній, не чітко відображені деякі поняття, що в сукупності призводить до труднощів у застосуванні вказаного законодавства на практиці. Крім того, законодавство про адміністративну відповідальність прийнято ще за часів Радянського Союзу, і хоча зазнало багатьох змін й нововведень, проте все одно зберігає певні положення, що не відповідають законодавству демократичної, правової держави. Відсутність будь-якого покращення адміністративної деліктності в державі змушує ще раз поставити на порядок

денний питання щодо необхідності вдосконалення законодавства у вказаній сфері.

Чинне адміністративне законодавство не дає узагальненого визначення суб'єкта адміністративного правопорушення і такого терміна не вживає. Аналіз відповідних статей КУпАП дозволяє дійти висновку, що ним є осудна особа, яка досягла певного віку і вчинила описаний у законі склад адміністративного проступку. У КУпАП не вживається термін «фізична особа». Використовується лише термін «особа». Це дає змогу припустити, що суб'єктом адміністративного правопорушення може бути також юридична особа. Такий висновок небезпідставний, оскільки за межами КУпАП діє досить велика група норм, які встановлюють відповідальність посадових осіб юридичної особи за вчинення протиправних дій.

О.Т. Зима виділяє загальний та спеціальний суб'єкти проступку. Загальним суб'єктом правопорушення є правосуб'єктна юридична особа, тобто така, яка пройшла процедуру державної реєстрації в порядку, встановленому для цього виду юридичних осіб, і включена до Єдиного державного реєстру [48, с. 7]. Існує і спеціальний суб'єкт – юридична особа, яка, крім загальних, має спеціальні, додаткові ознаки. Такі ознаки, необхідні для статусу спеціального суб'єкта, можна набути двома шляхами:

- нормативним – отримання державного дозволу, ліцензії, делегування повноважень, наявність яких робить можливим скоєння правопорушення;
- фактичним – набуття певних реальних ознак (монопольне становище на ринку), не пов'язаних з державним дозволом, але за відсутності яких конкретне правопорушення вчинене бути не може.

У доктрині адміністративного права і досі тривають дискусії щодо визначення вини посадових осіб юридичної особи. Слід зазначити, що вину посадових осіб юридичної особи можна розглядати як із об'єктивного, так і з суб'єктивного підходу. Об'єктивна вина – це вина підприємства, установи, організації залежно від характеру конкретного протиправного діяння

юридичної особи, яка вчинила і (або) не запобігла цьому діянню, тобто це вина, обумовлена об'єктивною стороною складу адміністративного делікту. У свою чергу, суб'єктивна вина – це відношення підприємства, установи, організації, в особі її представників (працівників, адміністрації, посадових осіб тощо) до протиправного діяння, вчиненого цим підприємством, установою, організацією.

Нині, модель нормативного регулювання адміністративної відповідальності має орієнтуватися на цінності правової держави, досягнення адміністративно-правової науки та передового зарубіжного досвіду у зазначеній сфері. Чинне законодавство України про адміністративну відповідальність не зовсім відповідає зазначеним стандартам та характеризується великою кількістю недоліків. Так, до них можна віднести наявність багатьох підзаконних, недостатньо систематизованих нормативних актів, які встановлюють адміністративну відповідальність, що стає причиною прогалин у сфері притягнення до адміністративної відповідальності. Також можна констатувати, що нині наявна велика кількість норм, що регламентують однотипні суспільні відноси у сфері адміністративної відповідальності, але уніфікованої процедури їх реалізації не існує. Ліквідація прогалин в законодавстві є одним з пріоритетних завдань, котрі стоять перед сучасною адміністративно-правовою доктриною. Таких прогалин у чинному адміністративно-деліктному праві дуже багато. Наведемо приклад – ст. 22 КУпАП встановлює, що при малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності і обмежитись усним зауваженням. Але в КУпАП, по-перше, не дається визначення малозначності правопорушення, по-друге, не міститься переліку таких правопорушень і, по-третє, не закріплені ознаки, якими характеризується малозначність правопорушення. Це призводить до того, що суб'єкти правозастосовної діяльності не використовують положення ст. 22 КУпАП на практиці. Проте прогалини це лише невелика частина із

величезного масиву проблем сучасного законодавства в сфері адміністративної відповідальності. Інші недоліки докорінно пронизують увесь КУпАП, що безперечно вимагає впровадження якісно нового нормативно-правового регулювання.

І.П. Голосніченко, вказує, що Україна вже «стоїть на порозі демократичних перетворень і в майбутньому стане правовою державою європейського зразка, що у свою чергу вимагає певних змін правової системи в цілому і, відповідно, адміністративного і кримінального права як її складової.

Деякі науковці пропонують запозичити модель європейських країн, які не мають єдиного кодифікованого акта, що встановлював би відповідальність за адміністративні проступки. Вдалою, у зв'язку з цим, видається думка В. Єремєєва, що незважаючи на вже існуючий міжнародний досвід, не слід погоджуватися з такою точкою зору, оскільки декодифікація вітчизняного законодавства про адміністративну відповідальність ускладнить процес правозастосування.

Отже, для ефективного реформування інституту адміністративної відповідальності варто звернути увагу, перш за все, на міжнародний досвід регулювання інституту адміністративної відповідальності. У зв'язку з цим, доцільним, на наш погляд, є прийняття нової редакції КУпАП з проведенням повномасштабної кодифікації чинного законодавства України в цій сфері.

Аналізуючи міжнародний досвід у зазначеній сфері, українське законодавство має адаптувати інститут адміністративної відповідальності до сучасних вимог з врахуванням тенденцій адміністративної відповідальності зарубіжних країн і обрати оптимальну модель. Перспективним напрямком оновлення законодавства в адміністративно-деліктній сфері і досі залишається кодифікація, котра має включати переосмислення існуючих норм, усунення суперечностей між ними, та використання позитивного міжнародного досвіду у вказаній сфері.

Підсумовуючи, варто зазначити, що питання чіткого та систематизованого закріплення підстав, принципів та порядку притягнення посадових осіб правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції до юридичної відповідальності на сьогодні є неврегульованим. Більше того, юридична наука містить напрацювання лише у сфері юридичної відповідальності окремих органів правопорядку. Системних та комплексних досліджень в цьому напрямі ще не проводилось, що негативно впливає на розуміння і відповідно застосування тих норм про юридичну відповідальність, які існують сьогодні.

Важливим є також проблематика тудової відповідальності посадових осіб підприємств, тому що право втрачає сенс без належного механізму забезпечення його реалізації, виконання, основною ланкою чого й виступає відповідальність. Зважаючи на це, ситуація, що склалась у цій сфері правовідносин, вимагає активізації діяльності органів державної влади шляхом створення потужного законодавства, яке дасть змогу надалі звести до мінімуму зростання правопорушень у сфері праці.

Багато прогалин з приводу кримінальної відповідальності посадових осіб міститься і в Кримінальному Кодексі України.

Традиційно вважається, що юридичні особи не підлягають кримінальній відповідальності внаслідок складності або навіть неможливості визначення вини такої особи у скоєнні кримінального правопорушення, відсутності науково обґрунтованої системи кримінальних покарань юридичних осіб тощо. Також відмічається, що кримінальна відповідальність юридичних осіб не відповідає принципу особистої винної відповідальності і принципу індивідуалізації юридичної відповідальності і покарання. Прихильники протилежної точки зору вважають, що об'єктивізацію воля знаходить лише в цілеспрямованих діях (бездіяльності), тобто вчинок особи (як фізичної, так і юридичною) є єдиною формою, в якій воля може знайти свій об'єктивний вираз. Зазначається, що принцип індивідуалізації покарання

ставити проблему лише технічного характеру, тобто проблему розподілу тягаря кримінальної відповідальності, оскільки така відповідальність юридичних осіб не виключає притягнення до неї і фізичних осіб.

При цьому, визнання юридичних осіб суб'єктами кримінальних правопорушень в найбільш вразливих сферах суспільних відносин створить умови для швидкої та невідвратною відповідальності за екологічні, деякі економічні, комп'ютерні та інші злочинні діяння, тоді як практика демонструє, оскільки відповідно до чинного законодавства більша частина таких діянь належить до адміністративних правопорушень і де-факто залишається без покарання.

Питання про юридичних осіб як суб'єктів кримінальної відповідальності не відрізняється особливою новизною, але воно настільки не «вписується» в доктрину кримінального права, що сьогодні важко повірити, що теорія стала реальністю.

За Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» визначено конкретний перелік злочинів, вчинення яких керівником, засновником, учасником або іншою уповноваженою особою юридичної особи від її імені і в її інтересах є підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру:

– ст. 209 КК: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

– ст. 258-258-5 КК: терористичний акт, втягнення у вчинення терористично-го акту, публічні заклики до його скоєння, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, фінансування тероризму;

– ст. 306 КК: використання коштів, отриманих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

– ст. 368-369-2 КК: отримання хабаря, незаконне збагачення, комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, підкуп особи, яка надає публічні послуги, пропозиція або дача хабаря, зловживання впливом.

Інститут застосування заходів кримінально-правового характеру щодо посадових осіб юридичної особи є новим і незвичним для вітчизняного законодавства. Тому які наслідки матимуть новели кримінального законодавства для підприємств достеменно невідомо, адже до цього часу в Україні не було прецеденту притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності. Проте ці зміни можуть неабияк «вдарити по гаманцях» власників бізнесу та додати їм чимало клопоту.

На наш погляд, у науковому та структурно-змістовому аспектах законодавча конструкція вирішення питання про кримінальну відповідальність юридичних осіб повинна бути органічно включена у систему норм українського законодавства й відповідати:

- цілям і напрямам сучасної вітчизняної кримінальної політики, завданням кримінального;
- кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права на сучасному етапі соціально-економічного та політико-правового розвитку;
- цінностям цивілізованого демократичного громадського суспільства і справедливої правової держави, ґрунтуватися на Конституції України;
- законах та міжнародно-правових нормах, насамперед про захист прав і свобод людини і громадянина.

Ґрунтуючись на наявних наукових розробках і законодавчому досвіді окремих зарубіжних держав, висловимо свою позицію щодо того, яким чином могло б бути вирішено на законотворчому рівні питання про кримінальну відповідальність юридичних осіб в Україні. Перш за все, варто зазначити, що запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб у вітчизняне законодавство справді викликає значну кількість проблем, однак такі проблеми, на нашу думку, можна подолати. Більше того, такі спроби вже мали місце в історії незалежної України.

Аналіз судової практики свідчить, що чинні правові конструкції далекі від ідеалу. Відсутність ефективних засобів відновлення порушених прав призводить до того, що постраждалі від зловживань владою громадяни змушені звертатися до міжнародних органів і, зокрема, до Європейського суду з прав людини.

Заподіяння шкоди державними органами, органами місцевого самоврядування, а також їхніми посадовими особами належить до спеціальних деліктів і є окремим видом відповідальності. Для настання деліктної відповідальності держави, крім загальних умов (завдання шкоди, протиправна поведінка, причинний зв'язок, вина), потрібні спеціальні:

- спеціальний суб'єкт – заподіювач шкоди;
- сфера його діяльності.

Специфіка зазначеного виду відповідальності полягає в тому, що шкоди громадянам та юридичним особам завдають державні органи та органи місцевого самоврядування в процесі здійснення публічно-правових функцій. Несприятливі наслідки майнового і морального характеру виникають у результаті незаконних владних приписів.

Тому подальше вивчення проблем чинного законодавства у сфері відповідальності посадових та акцентування на них може посприяти змінам у національному законодавстві. Адже прагнення України до Європейського

Союзу має означати, що українське законодавство належним чином буде відповідати стандартам Європи, але в той же час буде регулювати відносини які складатимуться в Україні.

А подолання прогалин у національному законодавстві дасть змогу налагодити систему запобігання правопорушенням у підприємницькій діяльністю та при вчиненні правопорушення відповідним чином притягнути до відповідальності без відхилянь.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проаналізувавши матеріали, що стосуються як теорії, так і практики відповідальності посадових осіб, вдалося викласти ряд теоретичних положень щодо подолання деяких правових прогалин зазначеної тематики.

1. Юридична відповідальність – це передбачене законом і застосоване органами держави примусове обмеження або позбавлення правопорушника певних благ. Відповідальність застосовується тільки за скоєне правопорушення, тобто винне протиправне діяння деліктоздатної особи. Ніякі інші факти й обставини не можуть служити підставою для застосування кримінально-правових і інших санкцій. Принципи юридичної відповідальності – це незаперечні вихідні вимоги, що висуваються до правопорушників і дозволяють забезпечувати правопорядок у суспільстві. Принципи юридичної відповідальності мають загальний характер, тому принципи: обґрунтованості; доцільності; невідворотності; своєчасності та справедливості притаманні всім видам юридичної відповідальності.

2. У ході вивчення теоретичних матеріалів, було з'ясовано, що поняття «посадова особа» досі не закріплено, а думки вчених-юристів розходяться. Аналізуючи чинне законодавство, наукові статті було зроблено висновок, що посадова особа не ототожнюється з державним службовцем. Враховуючи думки вчених-юристів, посадова особа – це службовець, який в силу охопленої ним посади наділений владними повноваженнями з метою здійснення організаційно-розпорядчих функцій і забезпечення узгодженості в діяльності інших учасників службових відносин. Так посадова особа є більш ширшим поняттям.

3. Було визначено, що чинне законодавство не передбачає визначення поняття «адміністративна відповідальність», хоча його дуже часто вживають. Сьогодні майже єдиним нормативно-правовим актом, зміст якого дозволяє виділити класифікаційні ознаки адміністративної відповідальності з метою відмежування цього виду юридичної відповідальності від інших, є КУпАП.

Тому, слід закріпити поняття «адміністративна відповідальність» у такому вигляді: адміністративна відповідальність – накладення на особу, яка вчинила адміністративне правопорушення, стягнень передбачених кодексом». Також слід виокремити в окремий розділ правопорушення, які вчиняються посадовими особами, тим самим структурувати такі порушення та полегшити кваліфікування протиправних діянь. Також необхідно було б закріпити поняття «адміністративний проступок». Оскільки на даний час адміністративний проступок ототожнюється з адміністративним правопорушенням. Натомість адміністративний проступок — це таке порушення відповідних правових відносин або відносин що врегульовані іншими соціальними нормами, за яке законодавством передбачене адміністративне стягнення. Це допоможе призначити саме таке адміністративне стягнення, яке відповідає вчиненому діянню.

4. Розглядаючи чинний ККУ, було проаналізовано ряд статей, які передбачають спеціальний суб'єкт саме посадову особу. Так слід зазначити, що злочини вчинені посадовою особою мають тяжчий характер. Необхідно більш чітко зазначити саме кваліфікуючі обставини таких злочинів, бо саме відсутність характерних ознак розмежування адміністративного правопорушення та кримінального злочину ускладнює притягнення до відповідальності посадових осіб. Існує необхідність зробити більш жорсткими запобіжні заходи, для уникнення випадків ухиляння від відповідальності.

5. Було охарактеризовано низка статей, які закріплюють відповідальність посадових осіб. Зроблено висновок, що з огляду на практику цими злочинами не обмежується. Так у деяких диспозиціях статей не передбачено відповідальність посадових, а на практиці є випадки вчинення такими особами злочинів.

6. Аналізуючи Цивільний Кодекс України, слід зазначити, що відповідальність посадових осіб закріплена у контексті відповідальності юридичної особи. У залежності від конкретного змісту управлінських функцій

і характеру повноважень посадових осіб, серед них можна виділити: керівників, відповідальних (ведучих) фахівців і представників адміністративної влади. Але ж відповідальність посадової особи та юридичної особи не ототожнюється. Тому для вдосконалення слід закріпити за яких саме обставин та конкретно які стягнення накладаються за вчинення правопорушення посадовою особою. Також, додають до цивільної відповідальності, відповідальність посадових осіб за порушення трудового законодавства.

7. Розглянувши наукові дослідження та проаналізувавши чинне законодавство ми підсумували, що необхідно передбачити в адміністративному законодавстві поряд з фізичними особами і юридичну особу, як суб'єкта адміністративного правопорушення, та визначити на законодавчому рівні поняття адміністративного правопорушення юридичної особи, закріпивши при цьому принцип вини юридичної особи у вчиненні адміністративного правопорушення, як обов'язкову умову притягнення її до адміністративної відповідальності.

8. Проаналізувавши норми ККУ ми дійшли висновку, що однією з пропонованих зміни до ККУ визначається закріплення відповідальності посадових осіб юридичної особи за окремі види злочинів. Оскільки на даний час зростають випадки вчинення злочинів посадовою особою юридичних осіб, які призводять до негативних наслідків не тільки для робітників, а в окремих випадках, й для суспільства.

9. Проаналізувавши сучасний стан розвитку України та її прагнення до інтеграції в єдиний європейський простір слід провести комплексних змін у багатьох сферах життєдіяльності держави. Таким чином, проаналізований позитивний зарубіжний досвід запобігання адміністративним правопорушенням заслугоує на увагу вітчизняних науковців та юристів-практиків, а деякі його елементи можуть бути запозичені з метою імплементації в національне законодавство та юридичну практику. Було

визначено, що у країнах Європи поняття «посадова особа» відсутня. Оскільки законодавство Євросоюзу чітко розмежовує види відповідальності та суб'єкт на який саме накладається стягнення. За вчинення особою, яка виконує покладені на неї обов'язки законом чи регламентуючими документами передбачається кримінальна відповідальність. Взагалі європейське законодавство ототожнює адміністративну відповідальність з кримінальною відповідальністю, для уникнення розбіжностей при кваліфікації.

10. Зазначено позитивні та негативні аспекти національного законодавства України з приводу притягнення до відповідальності посадових осіб. Було висвітлено значну кількість прогалин та розбіжностей у законодавстві, що призводить до незрозумілості основних понять, які б мали вирішити низку питань при застосуванні законодавства на практиці. Україна може привести законодавство у належний порядок. Але слід частіше акцентувати увагу на прогалинах. Будь-які статті у цьому напрямку будуть поширюватися і допомагати у розумінні питань з приводу відповідальності. Тому дослідження таких проблем є прерогативою для сучасної юриспруденції.

СПИСОК ВИКОРИТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст.141
2. Господарський кодекс України Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 №8073-X // Відом. Верхов. Ради Укр. РСР (ВВР). – 1984. – Додаток до №51.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2001. – №25–26.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2003. – №40–44.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов’язані з корупцією» N 13 від 25.05.1998 р.
7. Про державну службу Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII
8. Про ліцензування видів господарської діяльності Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII
9. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. –
Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
10. Про підприємництво Закон України від 07.02.1991 № 698-XII
11. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди Постанова Верховного суду України від 31.03.1995 № 4. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
12. Проект Кодексу України про адміністративні проступки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id
13. Роз’яснення щодо застосування окремих положень Закону стосовно заходів фінансового контролю, затверджених рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 11 серпня 2016 року № 3.

14. Регламент Національного агентства з питань запобігання корупції НА запобігання корупції; Рішення, Регламент від 12.04.2016 № 1. –Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr001884-16>
15. Аземша І.Б. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні / І.Б. Аземша // Часопис Київського університету право. – 2012. - №2. – С. 231 – 236.
16. Адміністративне право України: законодавчі визначення : слов. – довід. / Ін-т права ім. В. Сташиса Класич. приват. ун-ту; укл. Р.А Калюжний, С.В Петков. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – 220 с.
17. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко, О. Т. Зима, В. В. Зуй. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
18. Андрушко П.П., Стрижевська А.А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика. Навчальний посібник. – К.: «Юрисконсульт», 2006 – 342с.
19. Аркуша Л.І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування : монографія / Л.І. Аркуша. – Одеса : Юрид.літ., 2010. – 375 с.
20. Банчук О. Концепція Кодексу України про адміністративні проступки стала предметом обговорення / О. Банчук // Право України. – 2006 - №7. – С. 142-145.
21. Баулін, Ю. В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового Кримінального кодексу України / Ю. В. Баулін // Новий Кримінальний Кодекс України: питання застосування та вивчення: матеріали міжнар. наук.- практ. конф., м. Харків, 25-26 жовтня 2001 р. - К. : Юрінком Інтер, 2002. - С. 40—41.

22. Битяк Ю.П. Переконання і примус у державному управлінні. Адміністративна відповідальність : конспект лекцій / Ю.П. Битяк, В.В. Зуй, А.Т. Комзюк. – Харків : Урк. Юрид. акад., 2014. – 144 с.
23. Болсунова О. М. Сутнісні засади принципів юридичної відповідальності / О.М. Болсунова // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 48-52
24. Бородін І.Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : монографія / І.Л. Бородін. – Херсон : Олді – плюс, 2013. – 218 с.
25. Брич Л. Проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб за господарські злочини / Л. Брич // Вісник Львівського ун-ту. Серія юридична. – 2001. – Вип. 36. – С. 497–501.
26. Васильєв Т.С. Адміністративно правовий режим господарської діяльності в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Т.С. Васильєва. – Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. – 220 с.
27. Відповідальність органів публічної влади: політичні та правові аспекти / [С. Д. Дубенко, В. І. Мельниченко, Н. Г. Плахотнюк та ін.]. – Київ : НАДУ, 2011. – 60 с.
28. Відповідальність за злочини у сфері службової діяльності. Питання кваліфікації злочинів, передбачених розділом XVII Кримінального кодексу України: Навчальний посібник. / О.Ф. Бантишев, В.І. Рибачук. – К.: Вид. Дім «ІнЮре», 2003. – 116 с.
29. Герасименко Е.С. Питання реформування інституту адміністративної відповідальності: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. – К., 2000. – 16 с.
30. Гончар Т.О., Стрельцов Є.Л., Чуваков О.А. Кримінальне право України: посібник. – Х.:«Одіссей», 2013. – 264с.

31. Грек Б. М. Кримінальна відповідальність юридичних осіб. Чи бути їй в Україні? / Б. М. Грек // Адвокат . - 2011. - № 12. - С. 19-22.
32. Гришина Н.В. Вдосконалення правового врегулювання адміністративної відповідальності в праві України / Н.В. Гришина // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: зб. наук. праць. – Х.: Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – С. 66-69
33. Грищу В. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: De Lege Ferenda / В. Грищук, О. Пасека // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - 2012. - № 4. - С. 274-291.
34. Грищук В. К. Встановлення кримінальної відповідальності колективних суб'єктів в зарубіжних державах: до історії проблеми / В. К. Грищук, О. Ф. Пасека // Право України. – 2011. – № 9–10. – С. 42–49
35. Грищук Н. Історико правовий генезис інститут адміністративної відповідальності: порівняльно-правові аспекти/ Н. Грищук // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – С. 11-15
36. Демський Е.Ф. Адміністративна відповідальність юридичних осіб / Е.Ф. Демський, Н.Л. Добрянська // Вісник прокуратури: загальнодержавне фахове видання. – К, 2012. – № 3 (129). – С. 105–114.
37. Деякі питання дерегуляції господарської діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2015 №42 // Уряд. кур'єр. – 2015. - №25
38. Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні : навч.-метод. посіб. / Дубенко С. Д. ; за заг. ред. Н. Р.Нижник. – К. : ІнЮре, 1999. – 242 с
39. Допілка В.О. Теоретико-правові засади кваліфікації контрабанди : дис... канд. юрид. наук : 12.0.08 / В.О. Допілка; Міжнар. гуманітар. ун-т. – Одеса., 2011. -195 с.

40. Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні : навч.-метод. посіб./ Дубенко С. Д. ; за заг. ред. Н. Р.Нижник. – К. :ІнЮре, 1999. – 242 с.
41. Дудоров О.О. Злочини у сфері підприємництва / О.О. Дудоров, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. – Київ : Атіка, 2001. – 606 с.
42. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія / О.О. Дудоров. – [Б.м.] : Юрид. практика, 2003. – 924 с.
43. Дудоров О.О. Кримінально-правова характеристика фіктивного підприємства як злочинного посягання на систему оподаткування / О.О. Дудоров // Законодавство України. – 2005. - №4.
44. Задніпряна М. Ю. Сучасні аспекти та критерії поділу принципів юридичної відповідальності / М. Ю. Задніпряна // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1. – С. 20-23.
45. Зайчук О. В. Концепція удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Зайчук // Часопис Київського університету права. - 2014. - № 3. - С. 311-312.
46. Захарчук О. З. Запобігання корупції в органах місцевого самоврядування / О. З. Захарчук // Актуальні проблеми політики. - 2015. - Вип. 55. - С. 253-259.
47. Заходи запобігання злочинам у сфері службової діяльності працівників кримінально-виконавчих установ / В. Лазаренко // Підприємництво, господарство і право. — 2008. -2. — С. 123-126
48. Зима О.Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 – «теорія

управління; адміністративне право і процес; фінансове право». – Х., 2001. – 19 с

49. Злотник І. М. Воля юридичної особи / І. М. Злотник // Юриспруденція: теорія і практика. – К. : Центр правових досліджень, 2006. – № 8 (22). – С. 41–48.

50. Злочини у сфері службової діяльності: деякі аспекти об'єктивної сторони та суб'єкта злочину / В.Д. Вознюк // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 жовтня 2001 року). – К: Юрінком Інтер / Голова ред.. В.В. Сташис, 2002. — С. 204-206

51. Інститу юридичної відповідальності у демократичних правових системах: монографія / за заг. ред. Н.М. Оніщенко. – Київ: Юрид. думка, 2009. – 216 с.

52. Каменський Д.В. Кримінальна відповідальність за податкові злочини за федеральним законодавством США : монографія / Д.В. Каменський. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2011. – 423 с.

53. Книш В. В. Аналіз позитивного досвіду конституційно-правової відповідальності (на підґрунті конституціоналізму зарубіжних країн) / В. В. Книш // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2013. – № 7. – С. 32–39.

54. Кнемайер Ф. Л. Організація місцевого самоврядування в Баварії (основні структури, особливості, недоліки) / Ф. Л. Кнемайер // Держава і право. – 1995. – № 4. – С. 107–121.

55. Козаченко О. Застосування інших кримінальноправових заходів

- як альтернатива кримінальної відповідальності юридичних осіб / О. Козаченко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 2. – С. 39–41
56. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність: сутність поняття і підстав / Колпаков В. К. // Вісник прокуратури. – 2003. – № 6 (24). – С. 75–79
57. Копаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : навч. посіб. / В. К. Копаков. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
58. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.]; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ, 2005 – 480 с.
59. Кримінальна відповідальність за контрабанду: національний та міжнародний досвід : монографія / [А. А. Музика, А. В. Савченко, О. В. Процюк та ін.]. – Київ : Паливода А. В., 2011. – 276 с.
60. Кримінологічні проблеми дослідження злочинів у сфері службової діяльності / О. Ю. Шостко // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності: Матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 9 листопада 2004 року). – К; Х: Юрінком Інтер / Голова ред. В. В. Сташис, 2005. — С. 101-103
61. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27 січня 1999 р // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 47–48. – Ст. 497.
62. Крегул Ю. І. Організаційно-правові засади безпеки підприємницької діяльності (в таблицях і схемах) : навч. посіб. / Ю. І. Крегул, Р. О. Банк. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 145 с.

63. Курінний Є.В Адміністративне право України: тенденції трансформації в умовах реформування : навч. посіб. / Є.В. Курінний. – Дніпропетровськ : ЮрЛегалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та злочини у сфері службової діяльності: наслідки об'єднання кримінальних справ / С.Ю. Ільченко // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності: Матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 9 листопада 2004 року). – К; Х: Юрінком Інтер / Голова ред.. В.В. Сташис, 2005. — С. 163-166ид. акад. МВС України, 2012. – 92 с.
64. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: Монографія К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 220 с.
65. Матеріали восьмого Конгресу ООН з попередження злочинності та ставлення до правопорушників (Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990). – ООН, Нью-Йорк, 1991
66. Матіос А. Генезис адміністративно-правового статусу посадової особи / А. Матіос // Право України. – 2006. – № 6. – С. 33–37.
67. Миколенко О.М. Адміністративно-деліктне право України: проблеми сьогодення та перспективи розвитку / О.М. Миколенко // Правова держава. – 2017. – № 2. – С. 55–59
68. Митрофанов І.І. «Шкода» та «збитки»: співвідношення понять / І.І. Митрофанов, Т.В. Гайкова // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. – 2012. – Вип. 3(74)
69. Молдован В. В. Правознавство [Електронний ресурс] : навч. посіб. / В. В. Молдован, Л. І. Чулінда. – 2-ге вид. – К. :Центр учб. л-ри, 2010. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/16550616/pravo/vidi_yuridichnoyi_vidpovidalnosti.

70. Мушенко В.В. Оптимізація процесу притягнення до адміністративної відповідальності за порушення у сфері земельних відносин / В.В. Мушенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2015. – №4. – С. 98-104
71. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Михайлов Олександр Олександрович. – К., 2008. – 190 с.
72. Осадчий В.І. Проблеми встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб / В.І. Осадчий, Е.М. Кісіль // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості : матер. міжнар. наук.- практич. конфер. (Львів, 8–9 квітня 2005 р.). – Львів : Львівський юридичний інститут МВС України, 2005. – Ч. 1. – С. 64–71.
73. Основи правових знань : підручник / [П.І. Гнатенко, В.М. Калашников, К.А. Марков та ін.]; кер. авт.кол. – П. Ігнатенко. – Київ : Юрид. кн., 2000. – 178 с.
74. Парненко В.С. Сучасні тенденції розвитку інституту адміністративної відповідальності за кордоном / В.С. Парненко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2014. – Вип. 29(2.2). – С. 75–79.
75. Передумови та пріоритети формування державної політики розвитку підприємництва в Україні. – Київ : НІСД, 2014. – 73 с.
76. Підлісний Є. Підприємство на лаві підсудних /Є. Підлісний // Український юрист. – 2004. – № 6. – С. 17–19
77. Про українське право. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка / за ред. І. Безклубого. – Київ, 2010. – 367 с.

78. Подколзін І.В. Збитки та їх відшкодування в договірному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І.В. Подколзін. – Київ, 2010 – 20с.
79. Процюк О.В. Кримінальна відповідальність за контрабанду : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О.В. Процюк. – Київ, 2006. -198 с.
80. Радченко О. С. Загальна характеристика правового становища депутата парламенту / О.С. Радченко// Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 10. – С. 80–82.
81. Романюк О. Інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб. Міф чи реальність? / О. Романюк // Вісник прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – С. 41–47
82. Савченко О.В. Кримінальна відповідальність за контрабанду: наскільки вдалим є нові зміни до ст.201 КК України? / А.В. Савченко // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II Міжнар. наук. – практ. конф. (Луганськ, 19-20 квітня 2012 р.) / упоряд. : Є.О. Письменницький, Ю.Г. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – С. 455-458
83. Салівон Г. І. Муніципально-правові санкції як форма реалізації відповідальності в місцевому самоврядуванні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Г. І. Салівон. – Харків, 2015. – 201 с.
84. Сібільов М.М. Цивільно-правовий договір у механізмі правового регулювання у сфері приватного права / М.М. Сібільов // Проблеми законності: республік. міжвід. наук. зб. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 58. – С. 53

85. Службський І.Й. Поняття й основні ознаки адміністративної відповідальності юридичних осіб // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ: науково-теоретичний журнал. – К, 2008. – № 1. – С. 46–54.
86. Терещенко В.О. Процес розвитку підприємницької діяльності на українських землях / В.О. Терещенко // Наука і правоохорона. – 2013. – №2 (20). – С. 163-167
87. Ткалич Ю.В. Теоретичні аспекти поняття матеріальної відповідальності в трудовому праві України / Ю.В. Ткалич // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2010. Вип. 2. – С. 220-228
88. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В.О Навроцького. – Київ : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
89. Фазикош О.В. Зарубіжний досвід провадження у справах про адміністративні правопорушення / О.В. Фазикош // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – Вип. 3-2. – Том 2. – 2015. – С. 178–182 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo03-2/part_2/42.pdf.
90. Фролов В. Д. Правочиноздатність юридичної особи та її здійснення за цивільним законодавством України (цивілістичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Фролов Валерій Дмитрович; Одеська національна юридична академія. –Одеса, 2004. – 219 с.
91. Харитонов Є.О. Цивільне право України: підручник / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, О.В. Старцев. – 3-те вид., перероб. і допов. – Київ: Істина, 2011. – 808 с.

92. Червяцова А. О. Конституційно-правова відповідальність в системі видів юридичної відповідальності: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.02 / А. О. Червяцова. – Харків, 2004. – 20 с.
93. Шамара О. Кримінальна відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень / О. Шамара // Юридичний журнал. – 2009. – № 11 (89). – С. 79–81 Щербина В.С Господарське право : підручник/ В.С. Щербина. – 4-те вид., перероб. І допов. – Київ : Юрінком Інтер, 2009. – 640 с.
94. Щодо проблеми забезпечення цілісності статистичного обліку злочинів у сфері службової та господарської діяльності / І.О. Христинч // Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності: Матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 9 листопада 2004 року). – К; Х: Юрінком Інтер / Голова ред.. В.В. Сташис, 2005. — С. 128-131
95. Юридична відповідальність у підприємництві : навч. посіб. / за ред. Ю.І. Крегула. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 316 с.
96. Ящук О. Законодавство України про адміністративну відповідальність: сучасний стан і перспективи його розвитку / О. Ящук // Юридична наука. – 2011. - №2. – С. 150-154